

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Sociální a ekonomické problémy současných seniorů
a jejich vliv na řešení otázky bydlení**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Palovčíková Geraldina, CSc.

Vypracovala:
Iveta Bělovská

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Sociální a ekonomické problémy současných seniorů a jejich vliv na řešení otázky bydlení“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze BP jsou totožné.

V Brně dne 10.3.2011

.....

Poděkování

Upřímně děkuji paní PhDr. Geraldině Palovčíkové, CSc. za cenné rady, připomínky a odborné vedení. Velmi děkuji za citlivý lidský přístup, kterým mne v mé práci motivovala.

Děkuji paní JUDr. Světlaně Pernicové, vedoucí právního oddělení bytového odboru Magistrátu města Brna a Mgr. Petře Crlové, sociální pracovníci Domova pro seniory Kociánka 8, Brno za poskytnutí důležitých podkladů týkajících se mé práce.

OBSAH:

I. ÚVOD	2
II. TEORETICKÁ ČÁST	4
1. Senior v současné společnosti	4
1.1. Stáří a stárnutí	6
1.2. Požadavky na bydlení seniora	7
2. Sociální a ekonomické problémy současného seniora	8
2.1. Deregulace nájemného	8
2.2. Nájemní vztahy	11
2.3. Vztahy v rodině	15
2.4. Zdravotní stav seniora	17
2.4.1. Stáří a zhoršování tělesného stavu člověka	18
2.4.2. Stáří a zhoršování psychického stavu člověka	19
2.4.3. Demence	20
3. Sociální pomoc	22
3.1. Sociální poradenství při řešení otázky bydlení seniora	26
3.2. Sociální služby pobytové: domovy pro seniory a domy s pečovatelskou Službou	27
3.2.1 Domovy pro seniory	27
3.2.2 Domy s pečovatelskou službou	31
3.3. Sociální bydlení	33
III. PRAKTICKÁ ČÁST	36
Případové studie.....	36
Závěr	53
Resumé	56
Anotace	57
Seznam použité literatury	58
Seznam symbolů a zkratk	59

I. Úvod

V současné době v důsledku změn ve společnosti se mění nejen demografická struktura společnosti, ale i ekonomické zázemí každého člověka. Tyto změny se projevují ve všech životních potřebách člověka jako je zdraví, pocit jistoty a bezpečí, vzdělání, kultura, zaměstnání, bydlení. Ve své práci bych se chtěla zabývat citlivým tématem současných seniorů - sociálními a ekonomickými problémy, které vedou seniora k rozhodnutí změnit své dosavadní bydlení za bydlení náhradní.

Bydlení a domov patří k významným faktorům při saturaci potřeby bezpečí a jistoty, která v sobě zahrnuje pocit pohody, jistoty, klidu, ochrany a zajištění pořádku či předvídatelnosti dění v okolním světě.

Myslím si, že uspokojení potřeby bezpečí a jistoty ve stáří a tedy i otázky bydlení seniorů je v současné době velmi aktuální téma. Tento problém je vnímán jako celospolečenský. Domnívám se, že se jedná především o ekonomické, vztahové problémy, změny životních hodnot člověka a jeho postojů k samotné skupině seniorů, které dovedou seniora k rozhodnutí změnit své současné bydlení. Jsou to především ekonomické problémy a problémy nájemních vztahů, podmíněné zdravotním stavem seniora a postavením seniora v rodině, které na sebe vzájemně působí a prolínají se. S touto skutečností je třeba také počítat při hledání vhodného způsobu nebo cesty při řešení tíživé situace seniora.

Pracuji deset let na sociálním odboru úřadu městské části města Brna, kde v otázce bydlení seniorů v rámci sociální práce a sociální pomoci poskytuji poradenskou činnost. Především v poradenské činnosti při vyřizování žádosti do domovů pro seniory a domů s pečovatelskou službou. V průběhu těchto deseti let mohu pozorovat, jak se postupně změnily důvody pro podání žádosti do těchto zařízení. Chtěla bych se zamyslet nad důvody, které jsou v současné době považovány z pohledu seniorů za prioritní a nad důležitostí osvěty směřující ke změně přístupu vnímání širokého okolí k problémům seniorů. Protože v případě, že se podaří nalézt vhodné formy působení na společnost podporované politickou vůlí, bude společnost problémy

seniorů lépe vnímat a hledat vhodné kroky vedoucí k eliminaci, případně ke zmírnění současných problémů seniorů. Takové kroky budou zřetelné a efektivní.

Ve své bakalářské práci bych se ráda zaměřila na nejčastěji se vyskytující problémy seniorů v současné době, se kterými jsem se setkala při své poradenské činnosti. Zaměřím se na východiska možností řešení spadajících do oblasti pobytových služeb s užším zaměřením na domovy pro seniory a domy s pečovatelskou službou ve městě Brně.

Cílem mé bakalářské práce bude snaha odpovědět na otázky:

Jak je efektivní poskytování sociálního poradenství a využívání sociálních služeb pobytových v domovech pro seniory a domech s pečovatelskou službou při řešení problémů seniorů v otázce bydlení?

Jaké nedostatky této pomoci brání k úplnému vyřešení otázky bydlení seniora a jaké jsou možnosti k eliminaci těchto nedostatků?

K naplnění cíle jsem rozdělila práci do dvou částí. V teoretické části jsem využila obsahovou analýzu dostupných materiálů a prezentuji zde vlastní zkušenosti z poradenské činnosti. V praktické části jsem použila vybrané případové studie z prostředí životní situace seniora.

Přála bych si, aby zkušenosti a výstupy uvedené v mé práci přinesly poznatky nejen pro ty, kteří se zabývají řešením otázky bydlení seniorů, ale také laickou veřejnost, které není život seniorů v současné společnosti lhostejný.

II. Teoretická část

Úvod do kapitoly

V této kapitole se budu věnovat postavení seniora ve společnosti v souvislosti se změnou společenského systému. Zamyslím se, jak jsou vnímáni senioři mladší a aktivní produktivní populací, která je stále více vystavena tlakům na změny vlastního životního stylu plynoucích z důsledků ekonomické recese.

1. Senior v současné společnosti

Senior se v současné společnosti potýká s řadou problémů, které přináší změna společenského systému a uspořádání jeho hodnot. Po revolučním roku 1989 se změnil společenský systém a začal se v plné síle projevovat princip trhu a přežití silnějšího. Na seniory začaly doléhat ekonomické a sociální problémy s ním související, které v předrevolučním období ve větší míře senioři neřešili. V posledních letech se naše současná společnost vyznačuje populačním stárnutím. Znamená to, že obyvatelstvo starších věkových skupin roste početně rychleji než zbytek populace. Nejen v důsledku klesající plodnosti a porodnosti, ale také prodlužováním věku života člověka. „Příčinou stárnutí populace je nepochybně výrazné zlepšení zdravotní péče, pokroky lékařské vědy, spolu se zvyšováním životní úrovně“ (Mühlpachr Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*, 2008, s. 11).

Vzrůstající počet seniorů v rámci demografického vývoje, změny životních hodnot a priorit mladších generací přináší nové problémy v sociální rovině jako je například *diskriminace seniorů, kriminalita a domácí násilí páchané na seniorech, využívání a zneužívání závislosti seniorů na jejich okolí*.

V ekonomické rovině jsou to zejména problémy s *nedostatkem finančních prostředků a otázkou bydlení* často související s nízkým příjmem seniora. Nízké příjmy seniora v otázce bydlení jsou chápány v souvislosti k vysokým nákladům na bydlení,

keré se zvyšují v posledních letech v důsledku deregulace nájemného s ohledem na pokles reálných příjmů, navýšení cen energií, navýšení cen za léky a za potraviny. Musíme si uvědomit, že senioři jsou skupina obyvatelstva, jejíž členové jsou příjemci často jediného příjmu financovaného z důchodového zabezpečení¹. Uvědomme si, jak bude seniora vnímat samotná produktivní společnost a mladší generace. V době, kdy je aktuální problém stárnutí obyvatelstva vlivem prodlužování délky života v kontrastu k menší porodnosti. Je nutné si uvědomit, že je to mladá a střední generace, která svou produktivitou a aktivní pracovní činností zajišťuje příjmy seniorům ze svých odvodů z příjmů. Současná společnost je zasažena zhoršující se ekonomickou situací a jejími důsledky dopadajícími na jednotlivce této společnosti. Stát stále více přenáší **zodpovědnost za vlastní budoucnost na jednotlivce**. Apeluje na mladou a střední generaci, aby myslela na svou budoucnost v seniorském věku tzv. důchodovým připojištěním. Otázkou zůstává, kolik mladých lidí si může dovolit ze svých příjmů na svůj důchod spořit a současně zajistit základní životní potřeby sobě a svým dětem. Tyto všechny aspekty mohou ovlivnit vnímání seniora ve společnosti mladšími generacemi. Současná doba není jednoduchá pro zdravé a produktivní jedince, jak příznivá může být pro samotné seniory? V době, která se bohužel projevuje pokleslou morálkou.

Celkové společenské klima nepřispívá lidské solidaritě. Problémy seniorů souvisejí v dnešní společnosti se společenským statutem seniora. Z důvodu ukončení ekonomické aktivity seniorů jsou tito vnímáni mladší a aktivní generací jako ohrožení národního životního standardu. Senioři odchodem do „důchodu“ nepřispívají do společné kasy, naopak formou vyplácení důchodového zabezpečení a jiných sociálních výdajů „zatěžují“ ekonomický systém dané společnosti, ve které žijí. Senioři jsou v důsledku ztráty soběstačnosti a zvyšujících se zdravotních problémů často vnímáni jako přítěž nejen společnosti, ale někdy i samotnou rodinou. Nelze přehlédnout vytrácející se **mezigenerační solidaritu** a upadající rodinnou pospolitost.

Současná společnost nepřeje klimatu, ve kterém by mladší generace v mnohých případech mohla zajistit péči svým stárnoucím rodičům. Důvody jsou zejména ekonomické, např. snížení životní úrovně v důsledku ztráty nebo snížení příjmů, obavy

¹ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

o návrat do zaměstnání. Na druhou stranu se může jednat pouze o nechuť pečovat o svého blízkého na úkor svého soukromého života.

Vzorce chování lidí ve společnosti směřující k seniorům mají bohužel dalekosáhlé následky. Výrazným rysem naší společnosti se stává individuální a kolektivní *sobectví*, dále *lhostejnost* k méně schopným, k méně zdravým a handicapovaným (Mühlpachr Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*, 2008, s. 11-12). Setkáváme se s nevhodným chováním mladé generace vůči seniorům. V současné době senioři nepožívají takové úcty jako v minulosti. Senioři se v důsledku psychosomatických změn vlivem stárnutí nepodílejí na pracovním procesu a stávají se ekonomicky a sociálně závislou skupinou. Domnívám se, že současné klima ve společnosti je výživná půda pro vznik problémů seniorů. Měli bychom se zamyslet, jak situaci seniorů změnit, protože i my jednou budeme staří a budeme chtít důstojně žít.

Abychom pochopili příčiny vzniku problémů seniorů vedoucích k řešení otázky bydlení, musíme pochopit podstatu stárnutí a stáří. Stárnutí jako proces a stáří jako jednu z vývojových etap života člověka. Jsem názoru, že právě *sociální pedagogika* může mít svými poznatky přínos pro nalézání vhodných forem výchovného působení na širokou společnost. Může nám pomáhat pochopit zákonitosti stáří a jeho specifické problémy. Současně bychom měli mít ucelenou představu o bydlení seniora, které bude maximálně splňovat požadavky na bydlení.

1.1. Stáří a stárnutí

Stářím chápeme v soudobém socioekonomickém a sociokulturním kontextu věk nad 65 let. Je charakterizován přirozeným a pokračujícím úbytkem fyzických a psychických sil. V důsledku tohoto úbytku se projevuje u seniora emoční labilita a jeho psychická zranitelnost. Zvyšuje se riziko zranění a úrazu starého člověka. Projevuje se úbytkem schopností v oblasti lokomoce, vnímání a komunikace. „V organismu člověka dochází k involučním somatickým změnám, které oslabují odolnost a snižují psychickou a fyzickou výkonnost jedince. Stáří se tedy vyznačuje úbytkem fyzických a psychických sil a tento úbytek znemožňuje podávat plné výkony při tělesné a duševní práci“ (Kuric Jozef. *Vývojová psychologie II*, 2007, s.57). Omezuje se

seniorova soběstačnost, samostatnost a sociální orientace (*Novosad Libor. Poradenství, 2009 s. 163*). Senior se stává závislým na pomoci druhé osoby. Stáří je tedy biologicko-sociální fenomén.

Stárnutí chápeme jako dlouhodobí individuální proces v určité životní etapě člověka. Kvalitu a rychlost stárnutí ovlivňují nejen dědičné dispozice, ale i vnější faktory např. zátěž organismu. (*Vágnerová Marie. Vývojová psychologie, dětství, dospělost a stáří, 2000, s. 447-448*).

1.2. Požadavky na bydlení seniora

Arnoldová považuje bydlení-příbytek za potřebu zajišťující ochranu organismu před nepříznivými vlivy (*Arnoldová Anna. Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení, 2004, s. 27*). Bydlení usnadňuje vlastní existenci člověka. Je vnímáno jako základní potřeba člověka. Bydlení je prostředí, ve kterém dochází k seberealizaci, uspokojování životních potřeb. Je to místo určené k trávení času a komunikování s jinými lidmi. „Bydlení by mělo být včleňující, neizolované, neodlehle, bezproblémové a dostupné“ (*O bydlení seniorů. Diakonie ČCE, s.19*). Má splňovat podmínky bezpečnosti, poskytovat pocit jistoty a kontaktu. Bydlení by mělo být bezbariérové a mělo by zajistit bezproblémový pohyb mimo byt (*O bydlení seniorů. Diakonie ČCE, s. 15-21*).

Úvod do kapitoly

V této kapitole se zaměřím na nejčastěji uváděné důvody, které jsou příčinou tíživé životní situace seniorů. Těžká životní situace vede seniora k vyhledání sociální pomoci formou poskytnutí poradenství. Ve své práci se budu opírat o zkušenosti z praxe, ve které se s těmito problémy setkávám u klientů-seniorů při vyřizování žádostí do zařízení pobytových služeb - domovů pro seniory a domů zvláštního určení – domy s pečovatelskou službou.

2. Sociální a ekonomické problémy současných seniorů

Nelze vystihnout všechna úskalí, která trápí současné seniory, proto se ve své práci zaměřím na užší okruh problémů seniorů související s problematikou bydlení. Problémy současných seniorů vznikají v důsledku,

- a) změn ve společenském klimatu a chápání životních hodnot.
- b) ekonomické situace současného seniora typické pro porevoluční období posledních let.
- c) společenského statusu seniora v současné společnosti.

2.1 Deregulace nájmného

Mezi nejpálčivější problémy v současné době patří bezesporu **deregulace nájmu**. Jedná se o velmi aktuální a ožehavé téma ve společnosti. Právní úpravou deregulace nájmu je *zákon č. 107/2006 Sb., o jednostranném zvyšování nájmu z bytu a o změně zákona č. 40/1964, občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů*. Účelem tohoto zákona je srovnat hladinu regulovaného nájmného a tím vytvořit tržním nájmným podmínky pro využití smluvního přístupu k nájmnému. V souvislosti se zákonem o deregulaci bylo upraveno ustanovení týkající se definice vztahů mezi pronajímatelem a nájemcem zakotvené v *zákoně č. 40/1964 Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů*. Toto ustanovení umožňuje pronajímatelům vypovědět

nájemce v některých případech i bez souhlasu soudu. Přijetí zákona o jednostranném zvyšování nájemného z bytu byla reakce na volání pronajímatelů po uvolnění dříve regulovaných cen nájmu.

Současné tempo deregulace nájemného má dopady na poměrně velký počet nájemců z řad seniorů, kteří navyšováním nájemného nejsou schopni nájemné ve stanovené výši platit. Důvodem je nedostatečný příjem seniora vyplácený z dávek důchodového zabezpečení. Senioři většinou nemají možnost zvýšit si svůj aktuální příjem vlastním přičiněním v důsledku svého věku a zhoršujícího se zdravotního stavu. Musíme si uvědomit, že současná generace seniorů neměla možnost připravit se během svého aktivního života na ztížené ekonomické podmínky ve stáří, např. penzijním připojištěním².

Současný senior se stává ohroženou sociální skupinou v důsledku celospolečenských a ekonomických změn. Vyrůstá počet seniorů, kteří mají existenční problémy a velmi těžko se s touto situací vyrovnávají. Domnívám se, že v současné době zatím *neexistuje dostatek politické vůle* zabývat se problémy seniorů do hloubky. Příjmy seniorů v mnohých případech nejsou v takové výši, aby mohly plně pokrýt nutné náklady na bydlení a současně zajistit další nezbytné životní náklady, zejména stravu a léky. Senioři vnímají tuto skutečnost velmi citlivě. Ve většině případech se jedná o seniory, kteří celý život poctivě pracovali a v období zaslouženého odpočinku se někteří ocitají po zaplacení nutných nákladů na bydlení až na hranici bídy. Nejistota ze vzrůstajících nájmu a obava ze ztráty bydlení z důvodu platební neschopnosti se seniorům stává noční můrou, která v mnohém případě ovlivní i samotný zdravotní stav seniorů.

Senioři jsou skupina občanů, kteří s ohledem na vývojové změny jejich osobnosti v důsledku regrese fyzického a duševního stavu nemají schopnosti si zajistit další příjem z pracovní činnosti. Z praxe mohu sledovat, kdy senioři začínají řešit otázku bydlení z preventivních důvodů. Senioři manžele myslí na budoucnost tím, že si podávají žádosti do zařízení pobytových služeb v případě ztráty partnera. Schopnost splácet vzrůstající nájem je totiž ožehavé téma v případě *osamocení* jednoho z partnerů.

² Zákon 353/2006 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem

Úhrada vysokých nákladů na bydlení z jediného příjmu je pro seniora velmi problematická.

Bohužel, zvyšuje se počet seniorů, kteří mají v současné době vyšší náklady na bydlení než činí výše jejich důchodu. Pro důchodce to znamená téměř jistou ztrátu bydlení. Pronajímatel může podle platných právních předpisů seniorovi vypovědět nájem bez přivolení soudu v případě, že nezaplatil nájem a úhrady za plnění poskytovaná s užíváním bytu ve výši odpovídající trojnásobku měsíčního nájemného a úhrady za plnění poskytovaná s užíváním bytu. Senior následně může přijít o bydlení v souladu se zákonem v důsledku platební neschopnosti. Pokud se seniorovi nepodaří zajistit si dostatečně rychle levnější bydlení nebo místo v zařízení sociální péče s pobytovými službami, může se z něj stát člověk zcela **bezprizorní**. S přibývajícím počtem seniorů, jejichž příjmy jsou nedostatečné na zajištění základních životních potřeb včetně bydlení, úzce souvisí dostupnost a dostatek vhodného a levnějšího bydlení. Ve městě Brně narůstá z řad seniorů počet žadatelů o levnější bydlení, jejichž požadavky nemohou být z důvodu **nedostatku levnějšího bydlení uspokojeny**.

Využití sociálních dávek určených na bydlení je v některých případech rovněž neefektivní. V případě, kdy senior-nájemce překračuje částku tzv. normativních nákladů na bydlení (nájemné je pro byt obývaný jednou osobou již příliš vysoké), nárok na dávku nevznikne nebo není v dostatečné výši. Senioři se ocitají v pasti, ze které nemají možnost se vymanit. Na tuto skutečnost ze zákonodárců při odsouhlasení deregulace nájmu bohužel nikdo nepomyslel. Velký problém je, že příjmy seniorů nevzrůstají v dostatečné míře natolik, aby mohly bez větších potíží pokrýt daleko strmější růst výše nájmu.

Zajištění bydlení do osobního vlastnictví seniora je často nereálné z důvodu vysokých cen bytů na trhu nemovitostí ve vztahu k finančním možnostem většiny současných seniorů. Odkoupení bytu do vlastnictví seniora často brání i nezájem finančních ústavů poskytovat úvěry osobám v důchodovém věku.

Výměna většího bytu za menší se často jeví jako neefektivní, protože rozdíl ve výši nájmu za menší byt od výše nájmu za byt větší není při zachování kvality bydlení až tak evidentní. Svůj podíl na malých rozdílech ve výši nájmu má skutečnost, že v městě Brně si sazbu pro výpočet nájmu za m² určují a schvalují jednotlivé městské

části města Brna. Potom se výše nájemného za m² v jednotlivých městských částech od sebe liší podle atraktivnosti lokalit bydlení. Často i menší byty se svou výší nákladů za nájemné blíží částce, která je pro seniora již ve stávajícím bytě neúnosná.

Důsledky deregulace nájmu úzce souvisí s *bytovou politikou města*. Stát přenesl zodpovědnost za bytový fond na města a to pověřením měst správou majetku. V současné době je v kompetenci města, jak se svým majetkem naloží. Město se často svého majetku zbavuje privatizací svého bytového fondu a nechává si ve svém vlastnictví jen minimum bytového fondu. Dopadem vysokého procenta zprivatizovaných obecních bytů je nedostatek bytů, které může obec využít pro vyřešení těch nejpalcivějších problémů svých občanů v otázce bydlení. Nemalou mírou k tomuto stavu přispívá nedostatečná politická podpora a zájem měst a obcí o výstavbu sociálního bydlení.

Nesmíme opomenout, že kterýkoliv problém, který budu uvádět ve své práci se nedá posuzovat samostatně, ale vždycky je podpořen dalšími skutečnostmi, které se objeví v životě seniora. Takovými skutečnostmi jsou zejména sociální a majetkové podmínky seniora, jeho vztahy v rodině či osamocení nebo prostředí, ve kterém žije nebo se pohybuje. Tyto skutečnosti na sebe vzájemně působící, velkou mírou v dané situaci přispějí k rozhodnutí seniora, vzdát se svého dosavadního bydlení a hledat nové náhradní bydlení. Nemalou mírou se na zvládnutí problému řešit otázku bydlení seniora podílí jeho vlastní zájem, jeho charakterové nebo osobnostní vlastnosti, ale také důsledky samotného procesu stárání, který se projevuje zhoršeným duševním nebo fyzickým stavem.

2.2. Nájemní vztahy

Dalším zajímavým tématem jsou *nájemní vztahy*. Nájemní vztahy mezi pronajímatelem a nájemcem jsou ošetřeny v *zákoně č. 40/1964 Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů*. Nájemní vztahy jsou další oblastí, která přináší seniorům často velké problémy. Existuje velké množství nájemců-seniorů, kteří obývají příliš velký byt, ale pronajímatel jim neumožní výměnu bytu za jiný (převážně se

jedná o pronajímatele bytů v soukromých domech). Současně senior není schopen svůj velký byt zaplatit.

Řada seniorů si stěžuje na porušování povinností pronajímatelů nebo přímo jejich svévůli. Možnost dohodnout se s pronajímatelem není v mnoha případech úspěšná. Laxní přístup pronajímatele s nezájmem se dohodnout bývá často součástí jeho strategie, jak se vyhnout splnění své povinnosti a současně donutit seniora k tomu, aby sám aktivně učinil opatření vedoucí k řešení své bytové situace. Můžeme se domnívat, že jde ze strany pronajímatele o tlak na uvolnění bytu seniora. Tyto skutečnosti o přístupu pronajímatele v soukromých domech se dostávají do povědomí široké veřejnosti. V případě dobré vůle pronajímatele v soukromém domě a jeho ochoty souhlasit s výměnou bytu, se nakonec stejně nedaří seniorovi byt vyměnit. Důvodem je již zmíněné povědomí široké veřejnosti o podmínkách nájmu v bytech soukromého majitele a jednání samotných pronajímatelů.

V neprospěch seniora vede skutečnost, že přestože existují efektivní prostředky vedoucí k jejich právní ochraně ve věcech nájemních vztahů, samotná procesní řízení vedoucí k vymahatelnosti práva seniora ve věcech bydlení mohou být a často bývají zdoluhavá. Senioři jsou v mnoha případech příliš slabí na aktivní řešení své situace a stávají se tak mlčícími oběťmi. V důsledku stáří senioři nemají energii, vůli, bystré myšlení, právní vědomí či dostatek vědomostí, a proto nemají odvahu se bránit a možným sporům se vybíhají. Následkem nejistoty ze své situace a pocitu bezradnosti trpí úzkostmi a depresemi, které jsou příčinou celkového zhoršování zdravotního stavu seniora.

Domnívám se, že ve vztazích nájemce – pronajímatel se ve většině případech výrazně projevuje *selhání po stránce lidské a nedostatek mravních kvalit*, než porušování zákona. Je to absence morálky na straně pronajímatele, který využívá vývojových proměn starého člověka jak po stránce duševní, tak fyzické. Často je pronajímatelem zneužívána důvěra seniora a jeho zhoršený duševní stav, kdy senior není schopen obratně a racionálně uvažovat.

Senior musí odolávat psychickému tlaku pronajímatele, který se projevuje buď záměrným vyvoláváním konfliktů související s bydlením, nebo naopak neustálým

přehlížením či oddalováním povinností pronajímatele plynoucích ze zákona. Jedná se zejména o opravy související s bydlením seniora. V důsledku neuskutečněných oprav dochází ke zhoršení kvality bydlení seniora. Na zhoršenou psychiku seniora mají dopad špatné vztahy mezi účastníky nájemních vztahů. Současně v důsledku zhoršujícího se fyzického stavu vlivem stáří a úbytku sil se dostává senior do izolace od vnějšího okolí tím, že není schopen překonávat překážky bránící v užívání kvalitního bydlení. Příkladem jsou třeba zanedbávané opravy nefunkčních výtahů, schodiště, opravy odpadů apod. Prokazování záměru nebo zlého úmyslu pronajímatele není jednoduché a právo seniora se tak stává těžko vymahatelné.

Při poskytování poradenské činnosti se velmi často setkávám s tímto přístupem pronajímatele k seniorovi. Musíme si uvědomit, že narušení vztahu mezi pronajímatelem a nájemcem plyne s uplatňováním vlastních zájmů jednotlivých aktérů. Soukromí majitelé musí dodržovat zákon, podle kterého se pronájem bytů řídí, na druhou stranu má pronajímatel osobní zájmy na uvolnění bytu z *ekonomických důvodů*. Pronajímatel je nespokojen s výší nájmu a pravidly určování nájmu podle současných právních předpisů. Usiluje všemi možnými dostupnými prostředky o navýšení nájmu podle tržních pravidel. Pronajímatel má snahu se *chovat tržně*. Bylo by pro něho výhodné byt pronajmout nájemci, který rovnou přistoupí na tržní nájemné. Senioři nemohou podmínky pronajímatele naplnit, proto jsou senioři v současné době u některých soukromých pronajímatelů nežádoucími nájemníky. Senioři se zvýšeným nájemným pochopitelně z existenčních důvodů nesouhlasí. Převážně většinu pronajímatelů nezbyvá nic jiného, než postupovat podle platných právních předpisů. Avšak z pohledu dodržování pravidel morálky a etiky to není tak samozřejmé. Jsou však i takoví pronajímatelé, kteří se nebojí porušování pravidel a norem chování, ba v horším případě i porušování zákona. Morální přístup pronajímatele je zcela individuální a nelze ho obecně právně ošetřit a následně vymáhat. Rovněž senior nemá jinou možnost, než řádně zvyšující se nájemné platit nebo se z bytu odstěhovat.

Vyskytují se i *soukromé důvody* pronajímatele vedoucí k uvolnění pronajatého bytu seniorem. Zpravidla jde o využití bytu seniora pro potřeby bydlení svého rodinného příslušníka. Podle „Občanského zákoníku“ má tento pronajímatel povinnost zajistit seniorovi jiné srovnatelné bydlení. Ovšem to zpravidla znamená vynaložit finanční prostředky na zajištění náhradního bytu pro seniora. V praxi jsem se mnohokrát

setkala s případy nájemních vztahů, kdy soukromý majitel chtěl dosáhnout uvolnění bytu s nepohodlným seniorem svým vlastním pasivním přístupem v nájemním vztahu za pomoci ekonomických dopadů deregulace nájmu na seniora. V těchto případech se prolíná více skutečností, které mají vliv na vývoj a pokračování nájemního vztahu. Jsou jimi faktická existence nízkého příjmu seniora v nepoměru k výši požadovaného nájemného za bydlení a vědomí pronajímatele o výši příjmu seniora. S vědomím těchto skutečností pronajímatel často není záměrně aktivní při hledání vhodného bydlení pro seniora, i přestože má záměr byt využívat pro své potřeby nebo potřeby své rodiny. Můžeme se domnívat, že v těchto případech pronajímatel sleduje dosažení svého cíle - uvolnění bytu za těchto okolností:

- ***Senior nebude mít možnost platit vysoké nájemné a sám vynaloží snahu při hledání vlastního náhradního bydlení:*** Senior tak chce předejít vzniku své platební neschopnosti. V důsledku platební neschopnosti vzniká právní skutečnost pro výpověď z nájmu bytu bez náhrady. Senior se tak může ocitnout zcela bez bydlení a stane se z něj osoba bezprizorní, pokud nebude mít zajištěné náhradní bydlení. Pronajímatel očekává, že senior odejde do platebně vyhovující náhradního bydlení sám ještě dříve, než dojde vlivem deregulace nájmu k jeho platební neschopnosti a následné soudní výpovědi z bytu bez náhrady. Tím dosáhne pronajímatel svého cíle, aniž by musel seniorovi zajistit jiné srovnatelné bydlení.
- ***Po ukončení deregulace nájemného si může pronajímatel stanovit výše nájemného tržně,*** což pro seniora pravděpodobně bude také neúnosné a nebude moci nadále v nájemním vztahu setrvat.

Lze předpokládat, že pronajímatel dosáhne svého cíle bez porušení zákona i morálky. Na druhé straně se ocitá senior v tíživé a neřešitelné situaci sám bez možnosti se účinně bránit. Zodpovědnost za skutečnost, zda senior zůstane bezprizorní nebo bude v jiném nájemním vztahu je pouze na něm samotném.

V nájemních vztazích se prolínají ***právní normy s morálkou*** všech účastníků, nelze je od sebe oddělit. V důsledku tržního mechanismu a poklesu morálních hodnot některých účastníků v nájemních vztazích se ***právo a morálka nacházejí v rozporu***

a v těchto vztazích se senioři dostávají v otázce bydlení do tíživé životní situace, se kterou si mnohdy nevědí rady.

2.3. Vztahy v rodině

Měli bychom si uvědomit, že s vývojem společnosti se mění i způsoby bydlení. Můžeme si tuto změnu ukázat na příkladu z dávné i nedávné minulosti a také současnosti.

V dávné minulosti bylo obvyklé, že v domácnostech společně bydleli a společně hospodařili společenství lidí, které tvořili pokrevní příbuzní několika generací včetně tovaryšů, čeledínů a děveček. V té době platilo zvykové právo, kdy se nastupující hospodář zavazoval předchozímu hospodáři, že mu doživotně zajistí bydlení a naturální dávky. Tento model soužití měl svá úskalí v podobě vykořisťování výměnkáři, chamtivostí nebo bezcitností dětí.

Rozvoj industrializace, masivní stěhování obyvatelstva za prací z venkova do měst a povinná školní docházka změnila dělbu práce a posílila význam rodiny jako útočiště před vnějším světem. Vzorem se stala nukleární rodina tvořena rodiči a dětmi. Funkcí nukleární rodiny bylo uspokojovat individuální potřeby bezpečí a intimity.

V nedávné době (totalitní) bylo v mnoha případech bydlení více generací v jednom domě nebo bytě jen nutným řešením bytové otázky v důsledku neuspokojené poptávky po samostatném bydlení a také důvodů ekonomických.

V porevoluční době, tedy v současnosti vlivem rostoucího individualismu, s posunutím věku pro uzavírání manželství a zakládání rodiny se objevuje nový trend výskytu jednočlenných domácností, tzv. *singles*.

Z těchto porevolučních nových modelů rodiny se rodí nové životní situace a s nimi související problémy. Například vysoká rozvodovost. Potřeba samostatného bydlení rodičů s dětmi. Zvyšující se důchodový věk a představy seniorů o aktivním

pracovním životě způsobuje rozpor v naplnění tradiční role prarodiče, který zpravidla pečoval o vnoučata v době, kdy se jejich matka vrací do pracovního procesu. (*O bydlení seniorů, Diakonie ČCE, s. 4-5*). To jsou situace z praxe potvrzené, které činí společné **bydlení stárnoucích rodičů a dospělých dětí jako problematické**. Neboť všichni účastníci si chtějí zachovat možnost kvalitního bydlení odpovídajícího dosažené životní úrovni a chtějí si zachovat možnost uspokojení svých potřeb moderního člověka.

Dnešní civilizace se vyznačuje oslabováním sociálních vazeb a rozkladem tradičních pospolitostí. Člověk by měl být zapojen a nacházet oporu nejen v rodině, ale také ve vesnických či městských pospolitostech, různých sdruženích a společenstvích. Namísto toho je jednotlivec stále více izolován od ostatních a od pospolitostí a je stále více ponecháván vlastnímu osudu. „Mluvíme o atomizaci společnosti a přeexponování individualismu“. „Produktem oslabení sociálních vazeb je oslabení síly sociálně kulturních regulativů, rozkolísání morálky se známými sociálně negativními důsledky“. (*Mühlpachr Pavel, Sociopatologie pro sociální pracovníky, 2008, s. 10*)

V posledních letech dochází ke změnám ve společnosti, ke změnám životních hodnot, kdy stále více sílí obava z udržení si zaměstnání, z nezaměstnanosti a s tím související nedostatek finančních prostředků. Nelze přehlédnout, že vztahy v rodině ovlivňují i ekonomické aspekty. Mnoho dětí nemůže odejít ze zaměstnání a poskytnout celodenní péči svým rodičům z obavy, že se později nebudou moci do svého zaměstnání vrátit. Nebo si nebudou moci zajistit nové zaměstnání, protože většina pečujících jsou ve věku, ve kterém je pro mnohé návrat do zaměstnání obtížný. Výčitky svědomí těch, kteří tuto péči nemohou zajistit, ale chtěli by, se odráží na celkovém klimatu v rodině. Nervozita, napětí, bezmocnost, ale také únik od problému formou nezájmu péči svému rodiči zajistit nebo také přehlížením daného problému.

Rozhodnutí seniora řešit své bydlení ovlivňuje více okolností současně. Těmito okolnostmi jsou především nejen samotný příjem seniora a materiální možnosti seniora, ale i vztahy v rodině. Často rozhoduje i osobní vnitřní přesvědčení, kdy senioři nechtějí zůstat na dětech závislí.

Vlivem změny statusu seniora ve společnosti postrádá seniorská generace vážnosti a úcty. Rovněž generační rozdíly a nedostatek tolerance na obou stranách mají

svůj podíl na vypjatých vztazích mezi blízkými. S tím vším souvisejí nově se objevující problémy nebo problémy, které sice již existovaly, ale jejich výskyt se rozšiřuje.

Vážným problémem je **domácí násilí** na seniorech. Nejvíce bolestné pro duši seniora je násilí páchané jejich nejbližšími. Dopady násilí na seniorech má velký vliv na jejich zdravotní stav nejen po fyzické stránce, ale především duševní stránce.

Často se setkávám v praxi s případy nedobrých vztahů v rodině a je těžké posoudit, nakolik má senior vlastní podíl na **ochladlých vztazích** svých dětí či vnoučat. Nejen samotná rodičovská výchova formuje osobnost dítěte, ale svůj podíl na osobnosti má také vliv prostředí, ve kterém dítě žije.

Rodina má velký vliv na seniora. Dává pocit vzájemné blízkosti a je významná svou hloubkou vztahu. Proto frustrace z **osamocení** seniora často vede seniora vyhledávat prostředí, ve kterém nebude sám.

2.4 Zdravotní stav

V životní etapě stáří člověku přibývají zdravotní omezení, nemoci a různé potíže. S přibývajícím věkem ubývá fyzických sil. V důsledku toho člověk omezuje aktivitu v sociálních interakcích, ubývají mu přátelé a sociální kontakty. Dochází k biologickému stárnutí, jehož důsledkem je zhoršování zdravotního stavu seniora. Dochází k regresi fyziologických funkcí, tělesných a smyslových orgánů. Zhoršování zraku a sluchu omezuje člověka nejen v orientaci v prostoru, ale také v komunikaci. Pokud k těmto skutečnostem přiřadíme i pohybové potíže, zhoršenou motoriku a stabilitu, člověk se ocitá v situaci, kdy potřebuje pomoc jiných.

Ze samostatné a nezávislé osoby se stává osoba závislá na jiných lidech. Tato závislost se z dočasné závislosti stává trvalou závislostí a to až do smrti individua. Závislostí na druhé osobě rozumíme stav, kdy člověk přestává být soběstačný v základních životních úkonech jako jsou:

- schopnost se sám oblékat

- schopnost se sám najít
- schopnost provádět vlastní hygienu
- schopnost mobility bez pomoci jiné osoby nebo za pomoci kompenzačních pomůcek

V důsledku ztráty soběstačnosti dochází zákonitě k postupné izolaci člověka.

2.4.1. Stáří a zhoršování tělesného stavu člověka

Stáří se vyznačuje zhoršováním tělesného stavu člověka:

- *smyslových orgánů*: velký význam má především zhoršení zraku, zejména zrakové ostrosti, rozlišování barev. Důležitý je sluch, k jehož zhoršování také zákonitě dochází. Senior špatně rozlišuje sluchové vjemy.
- *pohybového aparátu*: ve stáří dochází ke zhoršení hybnosti, pružnosti a rychlosti pohybu, které mohou být příčinou častých nehod seniora ve svém přirozeném, ale nevyhovujícím domácím prostředí.
- zhoršené *termoregulace*

V souvislosti s bydlením chápeme zhoršený zdravotní stav a v jeho důsledku sníženou nebo ztrátu soběstačnosti seniora jako překážku, která značně ztěžuje seniorovi kvalitu života. V některých případech může stávající bydlení seniorovi ohrožovat zdraví nebo život. Velmi záleží na kvalitě bydlení, architektonickém řešení bytu přizpůsobené potřebám seniora, bezbariérovost bytu. Jen tak mohou být minimalizována rizika úrazu seniora. Úroveň a kvalita bydlení seniora by měla respektovat fyziologické změny stáří. Některá onemocnění a ztráty smyslového vnímání mohou být podpořeny kompenzačními pomůckami. Na řešení otázky bydlení seniora má velký vliv *míra zachování nezávislosti a zachování soběstačnosti* seniora a úroveň stávajícího bydlení seniora.

2.4.2. Stáří a zhoršování psychického stavu člověka

Stáří nejsou jen změny v tělesných funkcích, ale dochází ke zhoršování psychického stavu seniora. Zhoršuje se úroveň poznávacích procesů, emoční ladění a chování. Stáří je charakteristické útlumem paměťových procesů, zejména ukládání, vybavování, zpracování a uchování nových informací. Dochází k poškození krátkodobé a střednědobé paměti, dlouhodobá paměť zůstává zachována. Staří lidé mívají narušenou pozornost, nedokáží se soustředit. Zhoršuje se myšlení, zejména poznávací funkce v oblasti obsahové a formální. Staří lidé si špatně vybavují, jejich myšlení není dostatečně flexibilní. Myšlení se stává stereotypní, zabíhavé, rigidní, obsahově chudé. Zhoršuje se abstraktní myšlení. Ke zhoršení samostatnosti seniora vede narušení orientace v čase, prostoru, osobách. Senior své okolí nepoznává a nerozumí mu. V důsledku tohoto stavu reaguje nesprávně, je zmatený a dezorientovaný. Přestává chápat souvislosti událostí a dostatečně přestává chápat mezilidské vztahy a význam sociálního chování. Rovněž poruchy řeči mohou snížit schopnost porozumět sdělení. Porucha řeči může snížit schopnost se verbálně vyjadřovat, nebo může ovlivnit zpomalení myšlení a narušit paměť seniora. V konečné fázi dojde ke snížení schopnosti seniora komunikovat se svým okolím. (*Vágnerová Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese, 2004, s. 267*)

Zhoršení psychického stavu starého člověka vede ke snížení kvality života. Senior se stává méně výkonným, špatně se učí novým věcem. Ztrácí se jeho schopnost plánovat, organizovat a rozhodovat o svých záležitostech nebo záležitostech ve svém okolí. Starý člověk má problémy s porozuměním souvislostí a vztahů. Tyto skutečnosti vedou k postupnému vzdalování se svému okolí a nakonec k jeho *izolaci*. Bez pomoci jiných se takový člověk již neobejde.

Všechny výše uvedené poruchy mívají často společného jmenovatele – demenci. Jedná se o poruchu, která je typická pro životní období stáří a považují za důležité se o ni krátce zmínit.

2.4.3. Demence

Demence je porucha, která postihuje především starší populaci. Výskyt této poruchy se s přibývajícím věkem zvyšuje. Může se však vyskytnout i u mladších lidí, u kterých je příčinou vzniku demence úraz. „Demence vzniká na základě organického poškození CNS. Příčina vzniku tohoto postižení může být různá, mohou ji vyvolat různé faktory, které se mohou ve svém účinku vzájemně ovlivňovat“ (*Vágnerová Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese, 2004, s. 266*). U starších lidí se zpravidla jedná o degenerativní postižení Alzheimerova typu.

Typy demencí

- **Atroficko-degenerativní demence:** primární příčinou je degenerativní postižení mozku – Alzheimerova choroba
- **Sekundární demence:** vzniká až v důsledku jiné primární poruchy, která poškodila CNS a dále se dělí:
 - *Ischemicko-vaskulární demence:* jako následek kardiovaskulárního onemocnění
 - *Ostatní sekundární demence:* vznikají z jiných příčin např. metabolické, infekční, poúrazové nebo otrav

Existují i demence smíšeného typu, kdy senior trpí jak Alzheimerovou chorobou, tak vaskulárním poškozením mozku.

„Demence vede ke ztrátě sociálních rolí a ke změně pozice nemocného nejen ve společnosti, ale především v jeho rodině. V této souvislosti se mění i vzájemné vztahy a hierarchie rodinného uspořádání.“ (*Vágnerová Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese, 2004, s. 284*). Člověk, který trpí demencí se stává pro své okolí značnou zátěží v těchto ohledech:

- péče o člověka postiženého demencí je velmi náročná. V důsledku ztráty orientace v prostoru, čase, osobě, ztráty paměti nebo zhoršení uvažování

nemocného člověka, je nutné zajištění celodenní péče svým blízkým okolím nebo v ústavním zařízení. V případech seniorů je jedná o sociální zařízení s poskytováním pobytových služeb – Domovy se zvláštním režimem.

- schopnost přijetí proměny osobnosti nemocného, která se projevuje nejen v pocíťování lítosti a soucitu vůči nemocnému, ale také projevy negativních emocí jako je odpor vůči nemocnému.

Sociální význam demence má dopad na vztahy seniora postiženého touto diagnózou a svým okolím, zpravidla mezi osobami blízkými. V konečné fázi problému, jehož příčinou je tato diagnóza, může docházet ke změně bydlení seniora do zařízení sociální péče s pobytovými službami ze zdravotních důvodů.. Těmito zařízeními mohou být pouze domovy pro seniory. Domy s pečovatelskou službou nelze seniorům s touto diagnózou doporučovat nejen pro omezenou nebo ztrátu soběstačnosti, ale zejména z důvodu potřeby zajištění celodenního dohledu nad touto osobou.

Úvod do kapitoly

V kapitole sociální pomoc vymezím základní pojmy jako sociální pomoc, sociální práce, sociální pracovník, sociální služby a poradenství. Dále budu specifikovat pobytové služby s užším zaměřením na domovy pro seniory a domy s pečovatelskou službou. Vysvětlím pojem sociální bydlení a úskalí s ním spojené.

3. Sociální pomoc

Protože jsem nenaslouchal člověku, s nímž jsem hovořil, nic jsem se nedozvěděl, nenavázal jsem s ním kontakt a nemohl jsem mu pomoci.

Michel Quoist

Bez cílené sociální práce, pomoci a sociálních služeb, jako nástrojů a současně produktů sociální politiky, by se významná část občanů nemohla podílet na všech stránkách života společnosti. Občané by nemohli uplatnit svá lidská a občanská práva a mohlo by tak docházet k jejich sociálnímu vyloučení. Dobře fungující sociální politika, jejímiž hlavními nástroji je cílená sociální práce, pomoc a sociální služby, se podílí na zkvalitnění života občanů. K sociálnímu vyloučení těchto osob nedochází a mohou se nadále podílet na všech stránkách života společnosti. (*Novosad Libor. Poradenství, 2009, s.64*).

Sociální pomoc je nedílnou součástí sociální politiky. Sociální pomocí rozumíme poskytování služeb, finančních nebo věcných dávek lidem, kteří se vyskytli ve stavu hmotné nouze. (*Matoušek Oldřich. Sociální služby, 2007, s.11*) Sociální pomoc je zabezpečována státem prostřednictvím krajských, městských, obvodních, obecních úřadů, jejichž odbory nebo oddělení péče o občany nebo referáty sociálních věcí se zaměřují na širokou oblast společenských vztahů a situací, např. o staré a zdravotně postižené občany nebo péče o rodinu a dítě atd. Zabezpečují velké množství aktivit v oblasti sociální práce a sociálního zabezpečení prostřednictvím obligatorních

i fakultativních dávek, dále prostřednictvím účelových prostředků a **sociálních služeb**. (Novosad Libor. Poradenství, 2009, s. 239).

„**Sociální práce** je profesionální aktivita zaměřená na pomoc jednotlivcům, skupinám nebo komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl.“ (Arnoldová Anna. Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení II.část – Sociální péče, 2004, s. 189). Chápeme ji jako prvek společenské solidarity. Pro kvalitní sociální práci je základním předpokladem **profesionalita** a **lidskost** pracovníků v pomáhajících profesích nebo sociálních pracovníků. Profese a humanita nesmí stát proti sobě. Kvalitu sociální práce zaručují osobnostní předpoklady profesionálů, které jsou podpořeny jejich vzděláním, odbornou přípravou a výcvikem (Novosad Libor. Poradenství, 2009, s. 183-184). Důležitým úkolem těchto pracovníků je snaha pomoci klientovi porozumět jeho situaci, akceptovat ji, případně se na ní aktivně podílet (Arnoldová Anna. Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení II.část – Sociální péče, 2004, s.189). V pomáhajících profesích jsou velmi důležité i **aspekty etické** (Novosad Libor. Poradenství, 2009, s.183-184).

Sociální pracovník je důležitým prvkem v poradenství. Sociální pracovník ve své profesionální činnosti vykonává několik rolí současně. Tyto role se mohou vzájemně prolínat. Každá role se odlišuje podle činnosti, kterou sociální pracovník vykonává. Rozlišujeme různé role podle typů činností, které jsou požadované podle pracovní náplně, charakteru zařízení nebo cílů programu sociálního pracovníka. Sociální pracovníci vykonávají svou činnost v různých odvětvích společenského života (Arnoldová Anna. Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení II.část – Sociální péče, 2004, s. 98).

Ve své práci se zaměřím na sociální pracovníky vykonávající poradenskou činnost ve věcech bydlení seniorů na obecních úřadech. Sociální pracovníci získávají informace o situaci seniora při osobním jednání na obecním úřadě v případě, že poradenskou pomoc senioři aktivně vyhledají. Dále sociální pracovníci získávají informace prostřednictvím provedeního sociální šetření v domácnosti seniora na základě písemného oznámení seniora nebo jiných osob, nebo při provedených depistážích občanů starších 75 let (Arnoldová Anna. Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení II.část – Sociální péče, 2004, s. 102). Cílem depistáže je možnost zmapovat

sociální situaci seniora a informovat seniora o možnostech využívání služeb sociální péče. Dále informovat o tom, v jakých oblastech sociální péče mohou senioři vyhledat pomoc.

Senior vyhledává pomoc formou poradenství v momentě, kdy očekává vznik problému, nebo již problém existuje. Pro kvalitní poradenskou pomoc je velmi důležitá **osobnost sociálního pracovníka**, který je schopen navázat dobrý kontakt s klientem-seniorom a získat si jeho důvěru. „Sociální pracovník nebo speciální pedagog často bývá v roli či funkční úloze poradce jakýmsi „styčným důstojníkem“ na „frontové“ linii mezi klientem a objektivní realitou, která jej obklopuje“ (Novosad Libor. *Poradenství, 2009, s. 188*). Rovněž záleží na kompetenci sociálního pracovníka, jeho pracovním zařazení a na charakteru instituce, která poradenské služby poskytuje nebo zastřešuje. Je nutností, aby byl sociální pracovník schopen využívat své profesní možnosti a efektivně spolupracoval s jinými institucemi a různými resorty. Sociální pracovník by měl být schopen podat seniorovi informace ucelené a přehledné.

Sociální pracovník by měl umět pracovat s klientem samostatně. Domnívám se, že sociální pracovník by měl při výkonu své profese nepřetržitě získávat nové poznatky a zvyšovat tak svou kvalifikaci. Při výkonu sociální práce by měl sociální pracovník činit takové kroky, které by vedly ke zlepšení situace klienta. Současně by měl mít na vědomí, že úkolem sociálního pracovníka je klientům pomáhat, **nikoliv dělat zázraky**.

Sociální služby jsou významnou složkou sociální práce. Jedná se o činnosti, které poskytují lidem v nepříznivých životních situacích podporu a ochranu před sociálním vyloučením. Cílem sociálních služeb je umožnění zapojení lidí do běžného života společnosti. Sociální služba je službou veřejnou. Je určena lidem v jejich obtížné životní situaci, která jim pomáhá tuto těžkou životní situaci zvládat nebo řešit (Arnoldová Anna. *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení II.část – Sociální péče, 2004 s. 189*). „Sociální služby pomáhají zlepšit kvalitu života společensky znevýhodněným lidem, pomáhají jednotlivce začlenit do společnosti nebo naopak společnost chránit před riziky, jejichž původci jsou tito lidé. Sociální služby se zaměřují na osobu uživatele, jeho rodinu nebo skupiny, do které patří“ (Matoušek Oldřich. *Sociální služby, 2009 s. 9*).

Sociální služby jsou nástrojem sociální politiky. Stát garantuje přiměřené sociální služby a sociální zabezpečení pro znevýhodněné občany. Prostřednictvím ministerstva práce a sociálních věcí a regionálních státních orgánů (krajské úřady) jsou zřizovány subjekty, které poskytují různé a v dané lokalitě potřebné sociální služby (Novosad Libor. *Poradenství*, 2009, s. 238). „Sociální služby jsou financovány z veřejných rozpočtů. Jsou upravené legislativou a závislé na politickém rozhodování státu, krajů a obcí“ (Matoušek Oldřich. *Sociální služby*, 2009, s. 9). Služba může být také poskytována komerčně na základě obchodního kontraktu mezi poskytovatelem a uživatelem. Pomoc znevýhodněným je garantována uznáním základních lidských práv. Od dvacátého století byla formulována lidských práva – práva sociální.

Rozlišujeme služby **klientské**, tedy služby poskytované přímo klientovi a **administrativní** služby (Arnoldová Anna. *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení II.část – Sociální péče*, 2004, s. 189).

Sociální služby jsou legislativně ošetřeny zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Podle § 32 zákona o sociálních službách zahrnují sociální služby tři **základní druhy** sociálních služeb,

- a) sociální poradenství
- b) služby sociální péče
- c) služby sociální prevence.

Zákon rozlišuje **formy** poskytování sociálních služeb:

- pobytové
- ambulantní
- terénní

3.1. Sociální poradenství při řešení otázky bydlení seniora

Sociální poradenství je významným nástrojem při poskytování pomoci klientovi každého sociálního pracovníka „Kromě profesních schopností je pro poradenskou práci nezbytné přijmout a dodržovat etický kodex pracovníka v pomáhajících profesích“ (Novosad Libor. *Poradenství*, 2009, s. 120). Etický kodex byl schválen plénem Společnosti sociálních pracovníků ČR dne 19.5.2006 a nabývá účinnosti od 20.5.2006 (Novosad Libor. *Poradenství*, 2009, s. 121).

Ve své práci se zaměřím na poradenskou činnost poskytovanou institucemi státní správy, zejména **sociálními odbory na úřadech**. Tato poradenská činnost je poskytována klientům, kteří řeší své složité životní situace. Hledání cesty k náhradnímu bydlení seniori vnímají jako poslední možnost, jak svou neutěšenou životní situaci řešit. Senior, který přichází na úřad pro poradenství, očekává od kompetentního orgánu zastupujícího stát dostatečně uspokojující rady a pomoc. V opačném případě se může stát rezignovaným, odevzdaným svému osudu a přesvědčeným, že jeho propadu na sociální dno již nemůže nikdo a nic zabránit. S tímto vědomím žádá pomoc při řešení svého problému.

Nástrojem poradenství je **komunikace**. Komunikaci chápeme jako sdělování určitých informací a významů v přímém či nepřímém sociálním kontaktu. Prostřednictvím komunikace dostáváme pokyny a impulzy k řízení svého chování, získáváme informace o hodnotách a normách společnosti reprezentující malé nebo velké skupiny. Komunikace nemalou mírou slouží k interpretaci našich potřeb a požadavků a umožňuje tak jejich naplnění. Z této skutečnosti jasně vyplývá, že poradenství je založeno na komunikaci. Pokud má mít poradenství smysl, je třeba navázat kontakt s klientem a získat si jeho důvěru. Dalšími důležitými aspekty na nichž je postavena dobrá komunikace mezi sociálním pracovníkem a klientem je vzájemný respekt, porozumění, naslouchání a empatie, rovnoprávnost (Novosad Libor. *Poradenství*, 2009, s. 125).

3.2. Sociální služby pobytové: domovy pro seniory a domy s pečovatelskou službou

Pobytovými službami rozumíme služby spojené s ubytováním v zařízeních sociálních služeb. Pro účely poradenské činnosti v otázkách řešení bydlení seniora trvalejšího rázu existují a seniory jsou žádány sociální pobytové zařízení – domovy pro seniory, zakotveny v § 49 zákona č.108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů a byty zvláštního určení (domy s pečovatelskou službou), které jsou zakotveny v zákoně č. 102/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související s vydáním zákona č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník. Ve své práci se budu zabývat těmito dvěma typy bydlení. Budu prezentovat jejich specifika a zamyslím se, které z nich jsou preferovány jako nejvhodnější východisko pro vyřešení bytového problému seniora a které se pro účely vyřešení bytové otázky seniora jeví jako nestandardní.

3.2.1 Domovy pro seniory

„V důsledku přijetí zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, dále jen „Zákon o sociálních službách“ dochází v městě Brně k restrukturalizaci pobytových zařízení pro seniory – domovů důchodců, domovů penzionů. Nová typologie služeb vyžaduje posílení počtu lůžek v domovech pro seniory, neboť se část kapacity původních domovů důchodců transformuje na službu typu domov se zvláštním režimem dle § 50 „Zákona o sociálních službách“. Jde o specifický typ zařízení poskytující sociální pobytové služby, které nejsou zřizovány ve všech domovech pro seniory v městě Brně. Domovy důchodců a domovy penziony se v roce 2007 transformovaly na nový typ zařízení:

- Domov pro seniory
- Domov *se zvláštním režimem*

Můžeme předpokládat, že poptávka po tomto typu pobytové služby se bude podle výsledků sociodemografické analýzy v dalších letech zvyšovat. Což z praxe mohou potvrdit. (*Komunitní plán sociálních služeb města Brna do roku 2009, s. 37*). Ve městě Brně se transformace zařízení domovů důchodců a domovů penzionů projevila nejen

registrací, ale zejména změnou financování těchto zařízení a jejich přístupu ke klientům. Tato transformace proběhla ve všech městských domovech. „V rámci možnosti byl ve všech zařízeních zahájen proces humanizace prostředí a byly dokončeny změny vyplývající ze standardů kvality poskytování sociální služby typu domov pro seniory.“ (Komunitní plán sociálních služeb města Brna do roku 2009, s. 53). Pro tuto transformaci bylo stanovené dle zákona č. 108/2006 Sb. tříleté přechodné období.

Zřizovatelem domovů pro seniory je Statutární město Brno³. Domovy pro seniory jsou příspěvkové organizace se samostatnou právní subjektivitou. Tyto zařízení jsou metodicky vedeny odborem sociální péče Magistrátu města Brna.

Domovy pro seniory se při zajišťování své činnosti řídí platnými zákony a vyhláškami České republiky, zejména zákonem 108/2006 Sb., o sociálních službách v platném znění a vyhláškou 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů. Dále své činnosti řídí zřizovací listinou, odvětvovými předpisy a směrnicemi zřizovatele. Pro jednotlivá zařízení jsou směrodatné organizační řád a pracovní řád, které usměrňují interní pravidla. Tyto předpisy mohou *určovat jistá specifika jednotlivých zařízení* domovů pro seniory.

Domovy pro seniory hospodaří v rámci svého stanoveného rozpočtu. Každé zařízení jako celek řídí své hospodaření podle obecně platných právních předpisů, odvětvových a interních pokynů, směrnic při dodržování zásad efektivního vynakládání prostředků rozpočtu. Příjmy zřizovatele tvoří příspěvek zřizovatele, dotace MPSV, příspěvky na péči ubytovaných klientů a úhrady za jejich ubytování, příjmy ze zdravotních pojišťoven a ostatní příjmy (různé dotace).

Domovy pro seniory podporují kvalitní a důstojný život seniorů ve stáří. Služba je poskytována odborně a bezpečně a vychází z individuálních potřeb uživatelů. Podporuje zachovávání soběstačnosti, případně její rozvíjení. V těchto zařízeních je poskytována služba zejména osobám, které mají sníženou soběstačnost především

³ Obecně závazná vyhláška 15/2010, úplné znění obecně závazné vyhlášky statutárního města Brna č. 20/2001, kterou se vydává Statut města Brna, ve znění obecně závazných vyhlášek statutárního města Brna č. 21/2001, 25/2001, 2/2002, 5/2002, 7/2002, 24/2002, 3/2003, 10/2003, 1/2004, 4/2004, 14/2004, 9/2005, 15/2006, 18/2006, 1/2007, 7/2007, 1/2008, 13/2008, 2/2009, 3/2009, 12/2009, 4/2010 a 14/2010
čl. 55 - působnost města v oblasti sociální péče

z důvodu seniorského věku a jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby.

Domovy pro seniory zajišťují služby formou základních činností (§ 49):

- poskytnutí ubytování,
- poskytnutí stravy,
- pomoc při zvládnání běžných úkonů péče o vlastní osobu,
- pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu,
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- sociálně terapeutické činnosti,
- aktivizační činnosti,
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Domovy se zvláštním režimem zajišťují služby formou základních činností (§ 50):

Pobytové služby jsou poskytovány osobám se sníženou soběstačností z důvodu chronického duševního onemocnění nebo závislosti na návykových látkách, dále osobám se stařeckou nebo Alzheimerovou demencí a ostatními typy demencí, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby.

- poskytnutí ubytování,
- poskytnutí stravy,
- pomoc při hygieně nebo poskytnutí podmínek pro hygienu,
- pomoc při zvládnání běžných úkonů péče o vlastní osobu,
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- sociálně terapeutické činnosti,
- aktivizační činnosti,
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Překážky, které brání v umístění zájemce do cílové skupiny tohoto typu zařízení:

- Zdravotní stav osoby vyžadující poskytování akutní zdravotní péče v lůžkovém zdravotnickém zařízení
- Osoba z důvodu infekční nemoci není schopna pobytu v zařízení sociálních služeb
- Osoba trpí duševní poruchou, nebo je závislá na návykových látkách. Absence sociálních návyků u této osoby
- Chování osoby narušující kolektivní soužití, a to zejména z důvodu duševní nemoci
- Osoba se středním stupněm retardace a osoba s těžkým stupněm mentální retardace

Mezi nejčastější důvody bránící přijetí žadatele do zařízení jsou v současné době **kapacitní důvody**, kdy zájemce musí čekat na uvolnění místa. V určitých případech je nutné pro urgentní umístění zohledňovat individuální specifika žadatele o pobyt v zařízení.

Je velmi důležité se zmínit, že domovy pro seniory **nepatří mezi zařízení**, které **mají řešit bytovou otázku seniora**. Avšak s primárním ohledem na zdravotní stav seniora, jeho věk a nezřídká i jeho celkovou sociální situaci se podaří některým seniorům současně vyřešit i svou otázku bydlení. U klientů žádající domov pro seniory by neměla být důvodem podání žádosti do tohoto typu zařízení bytová otázka. Mezi nejčastější důvody směřující k přijetí do zařízení domova pro seniory jsou **důvody zdravotní**.

V současné době je v kompetenci jednotlivých zařízení, na jaký okruh klientů se zaměří, zda na více soběstačné klienty nebo klienty závislé na pomoci jiné osoby. Při vyhovění žádosti pro umístění klienta neexistuje měřítko urgentnosti, ale uplatňuje se především individuální přístup sociálních pracovníků, kteří posuzují urgentnost umístění klienta s ohledem na jeho **celkové sociální, rodinné a zdravotní podmínky**.

3.2.2 Domy s pečovatelskou službou

Jiným, často požadovaným náhradním bydlením jsou *domy s pečovatelskou službou*. Vezměme si příklad ze zahraničí, kde senioři mají více možností řešit svou bytovou situaci s ohledem na svůj aktuální zdravotní stav. „Západní Evropa nabízí model seniorských rezidencí a domů v soukromém vlastnictví, které nabízí dlouhodobé chráněné bydlení v samostatných bytových jednotkách, které jsou seniorům přizpůsobeny. Obyvatelé těchto rezidencí mají možnost využívat širokého spektra služeb podle svých individuálních potřeb“ (*O bydlení seniorů, Diakonie ČCE, s. 8*). V České republice existují podobné typy zařízení jen v nepatrném počtu. Jsou jimi domy s pečovatelskou službou, které jsou budovány svými obcemi a s podporou grantů EU. Domy s pečovatelskou službou jsou většinou svěřeny městským částem. O pronájmech bytů se však rozhoduje na úrovni města. V městě Brně vede seznamy žadatelů o byt v domech s pečovatelskou službou Magistrát města Brna. Sestavuje pořadníky na každý dům zvlášť. Pořadník schvaluje Komise bydlení města Brna a to na základě pověření Rady města Brna. V současné době mohu pro představu uvést, že ve vlastnictví města je celkem 920 bytů v domech s pečovatelskou službou. Evidováno je asi 700 žadatelů. Ročně se podaří uspokojit 50-100 žadatelů. S ohledem na počet uspokojených klientů k počtu evidovaných žadatelů, lze odvodit **dlouhé čekací doby** na tento typ náhradního bydlení. Musíme si uvědomit, že dlouhé čekací doby způsobuje nejen vysoký počet žadatelů, ale také zachovaná soběstačnost již umístěných seniorů a jejich poměrně nízký seniorský věk. Z těchto důvodů dochází k uvolnění bytu předcházejícím nájemcem pomaleji než je tomu v domovech pro seniory. Žadatelů neubývá, spíše počet žadatelů roste. Lze předpokládat, že ukončením deregulace nájemné potřeby bytů v domech s pečovatelskou službou naroste. Město se snaží počty těchto bytů zvyšovat.

V praxe mohu potvrdit zvyšující se počet žadatelů o domy s pečovatelskou službou. Tento nárůst zájemců o poradenství ve věcech bydlení a pobytové služby v domech s pečovatelskou službou úzce souvisí s deregulací nájmu. Od počátku deregulace nájmu vzrůstá počet seniorů, jejichž příjem již nestačí nebo nebude stačit na úhradu nákladů za bydlení s blížícím se ukončením deregulace nájmu. Bohužel kapacita volných bytů v domech s pečovatelskou službou je nedostatečná a mnoho seniorů bude mít problém svůj bytový problém vyřešit nejen mimo oblast pobytových služeb.

Na rozdíl od domovů pro seniory nejsou domy s pečovatelskou službou sociální zařízení, ale patří do **obecního bytového fondu**. Jedná se o byty obecní, I. kategorie, v domech zvláštního určení. Byty v domech s pečovatelskou službou jsou určeny pro občany, kteří pobírají starobní důchod, nebo občany, kteří jsou plně invalidní. Celkový zdravotní stav těchto občanů-nájemců musí být takový, že nepotřebují komplexní péči, a jejichž zdravotní stav a věk umožňuje vést poměrně samostatný život ve vhodných podmínkách. Nájemcem bytu v domě zvláštního určení se může stát pouze žadatel, který byl schválen v pořadníku žadatelů o byt v domě s pečovatelskou službou a splňuje dané podmínky pro schválení žádosti do zařízení.

Přidělování bytů v domech s pečovatelskou službou se řídí zákonem č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů a uzavírání nájemních smluv podléhá zvláštnímu režimu (§ 10 odst. 1 zákona č. 102/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související s vydáním zákona č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje zákon č. 40/1964 Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Dále se řídí pravidly pronájmu bytů v domech v majetku města Brna a podmínkami zajišťování bytové náhrady. V těchto domech jsou tzv. byty zvláštního určení, které jsou užívány na základě nájemní smlouvy s právy a povinnostmi z ní plynoucími. Pro přidělení bytu v domě s pečovatelskou službou musí občan-žadatel splňovat určité podmínky (<http://www.postupy.brno.cz/index.php?nav01=32&kategorie=1&idzs=2241>).

Domy s pečovatelskou službou jsou určeny pro klienty, kteří potřebují pravidelnou péči a kde není již dostačující docházka pečovatelky do domácnosti. V těchto domech je zřízené středisko pečovatelské služby, proto je využívání těchto služeb pro klienty pohodlnější. V současné době není zavedení pečovatelské služby v zařízeních podmínkou. V domě není stanoven žádný režim, tak jako je to v domovech pro seniory. Zdravotní péče ani stravování nejsou automaticky součástí bydlení. To vše si obyvatel domů s pečovatelskou službou zajišťuje sám. Pečovatelské služby si obyvatel nasmlouvá s pečovatelskou službou podle potřeby a jejich úhrada není součástí platby za užívání bytu. Veškerý nábytek a zařízení si dodává obyvatel také sám.

Domnívám se, že v posledních letech přibývá žadatelů do domů s pečovatelskou službou, jejichž hlavní důvody pro získání bytu v domě s pečovatelskou

službou jsou finanční důvody, nikoliv možnosti využívání služeb pro zabezpečení životních potřeb a usnadnění života ve stáří nebo invaliditě.

Novou skutečností posledních let je zvyšující se počet klientů s **věkovou hranicí nad osmdesát let**, kteří žádají bydlení v domech s pečovatelskou službou. Zdravotní stav těchto seniorů splňuje podmínky pro přidělení bytu v domě s pečovatelskou službou a jejich soběstačnost v základních životních potřebách je zachována. Současně však u těchto seniorů existuje větší pravděpodobnost zhoršování zdravotního stavu a soběstačnosti důležitých pro přidělení bytu a bydlení v něm. Je otázkou, nakolik je podání žádosti do domu s pečovatelskou službou efektivní u těchto seniorů s ohledem na dlouhé čekací lhůty pro přidělení bytu? Z praxe mohu potvrdit, že u velkého počtu seniorů-žadatelů nad osmdesát let jsou příčinou pro podání žádostí do domu zvláštního určení jejich nedostatečné příjmy na pokrytí vysokých nákladů na bydlení ve stávajícím bydlení, zvýšených nákladů na úhradu léků a základních životních potřeb. Přestože se jedná se o seniory, kteří pro svůj vysoký věk mají větší předpoklad rychlejšího zhoršování zdravotního stavu a ztráty soběstačnosti než mladší senioři, volí alternativu bydlení v domech s pečovatelskou službou. Jejich volba vychází ze skutečnosti, že tito senioři nejsou upřednostňováni v přijetí do domova pro seniory právě pro svou soběstačnost. Pro jiné seniory je velmi důležité bydlení ve „vlastním“, než bydlení v sociálním zařízení.

V posledních letech v důsledku růstu výše nájmu přibývá počet žadatelů o tento typ náhradního bydlení. Výstavba nových domů s pečovatelskou službou nestačí uspokojovat poptávku o tento druh bydlení. Čekací doby pro nabídku bytu v těchto domech se prodlužují. Pro seniora, který potřebuje **urgentně** řešit svou otázku bydlení, může **dosažení tohoto druhu bydlení ztrácet smysl**. Senior musí hledat ještě další způsoby, jak svůj problém vyřešit.

3.3. Sociální bydlení

V České republice neexistuje mechanismus, který by zajistil bydlení v závislosti na životní situaci jednotlivce či rodiny. Stát není schopen v současné době účinně bránit člověka před úplnou ztrátou bydlení. Současná právní úprava obcím přímo

nestanovuje povinnost zajišťovat bydlení pro osoby sociálně vyloučené nebo ohrožené sociálním vyloučením. Tito lidé mohou využívat prakticky pouze obecní byty, jejichž nabídka je omezená v důsledku privatizace městských a obecních bytů. Bohužel většina měst a obcí se privatizací zbavila vlastního majetku. V některých případech až ve sto procentech svého bytového fondu. Z tohoto důvodu nejsou obce schopny uspokojovat potřeby občanů ohrožených ztrátou bydlení. O to horší je alarmující nedostatek bytů pro nízkopříjmové občany v době hospodářské krize. Důsledkem této situace dochází ke koncentraci sociálně slabých občanů v nevyhovujících stavbách v některých částech obce.

Současná právní úprava řešící otázku bydlení je roztržštěná. Právní předpisy upravují pouze jednotlivé aspekty sociálního bydlení bez *účinné provázanosti*. Neexistuje přesná definice sociálního bydlení a *absence zákona o sociálním bydlení* způsobuje problémy lidem sociálně potřebným, samosprávám i státní správě. Stát poskytuje příspěvek na bydlení, doplatek na bydlení, zakotvuje nárok na poskytnutí sociálního poradenství a obecně i povinnost obce uspokojovat sociální potřeby občanů, včetně bytových. Avšak žádný z těchto nástrojů nepředstavuje *systémové řešení*, které by umožnilo předcházet *sociálnímu vyloučení*.

Otázkou sociálního bydlení se zabývá Ministerstvo pro místní rozvoj. Na podporu výstavby sociálních bytů má ministerstvo pro místní rozvoj v plánu uvolnit v roce 2011 zhruba 220 milionů korun. Na druhou stranu existuje i jiný přístup řešení bytové otázky sociálně slabých občanů. Občanské sdružení majitelů domů představilo nový koncept řešení tzv. sociálního bydlení pro potřebné. Občanské sdružení majitelů domů navrhuje opustit neefektivní systém dotací na stavbu budov a místo nich doporučuje zavést adresné sociální dávky (<http://www.bydlet.cz/246281-majitele-domu-radi-zavest-adresnou-podporu-pro-socialne-slabe-najemniky-a-nedotovat-socialni-byty>).

Sociální bydlení může být jednou z cest k řešení bytové otázky ohrožených skupin lidí. Společným jmenovatelem osob, které usilují o sociální bydlení, je nízká uplatnitelnost na volném trhu s byty. Sociální bydlení znamená nejen jistotu bydlení, ale i užívacího práva k bytu a bezpečný soukromý prostor pro sociální vztahy.

Cílovou skupinou lidí, pro kterou jsou určeny sociální byty, jsou převážně lidé s nízkými příjmy, kteří nejsou schopni si udržet bydlení v tržním sektoru. Dále jsou to

osoby sociálně vyloučené nebo ohrožené sociálním vyloučením. Ohroženými skupinami lidí jsou zejména nízkopříjmové rodiny s dětmi a neúplné rodiny, mladá manželství a *senioři*.

V oblasti bytového hospodářství je nutné podporovat oblast podporovaného sociálního bydlení, zejména podporu výstavby startovacích bytů pro mladé lidi, mladé rodiny, seniory a výstavbu levného-cenově dostupného bydlení pro širší veřejnost. K řešení těchto cílů v oblasti bydlení je žádoucí v dalším období využití všech finančních zdrojů, včetně dotací z EU.

Cílem bytové politiky by mělo být zvýšení celkové dostupnosti a především *finanční dostupnost bydlení pro obyvatelstvo*.

III. Praktická část

Cílem případových studií je ukázat konkrétní problémy seniora, následné možnosti řešení problémů, efektivnost navržených možností a překážky, které brání v uskutečnění navržených možností.

Případové studie uvedené v mé práci jsem čerpala z agendy evidence žádostí do domu s pečovatelskou službou. Agenda je součástí poradenství a sociální práce, kterou vykonávám na sociálním odboru Úřadu městské části Brno – Královo Pole. Vybrala jsem případové studie, které prezentují nejčastější důvody vedoucí k rozhodnutí seniora hledat si náhradní bydlení. Výběr případových studií reprezentuje problémy klientů, kteří žijí ve správním obvodu městské části Brno – Královo Pole. Po konzultaci s bytovým odborem Magistrátu města Brna, který vede evidenci žádosti do domů s pečovatelskou službou, jsou uvedené problémy v případových studiích v rámci města Brna opodstatněné.

Případová studie 1:

Manželé ve věku 80 let navštívili sociální odbor za účelem poskytnutí poradenství v otázce bydlení. Senioři jsou ve starobním důchodu, jsou nemajetní a mají jediný příjem z důchodového zabezpečení.

Hlavní důvody, které je přivedly k myšlence řešit svou bytovou situaci, uvedli **nedostatečný příjem na úhradu nákladů na bydlení, problematickou komunikaci s majitelem domu a nevyhovující podmínky k bydlení s přihlédnutím k jejich věku a zdravotnímu stavu.**

Manželé-starobní důchodci bydlí v domě soukromého majitele, v bytě 2 + KK. Dům je starší zástavby. V soukromém domě jsou využívány pouze dva byty k bydlení. Ostatní byty má majitel záměr pronajímat jako kanceláře. Přízemí domu majitel pronajímá pro komerční účely. Byt seniorů se nachází ve 2.patře bez výtahu. Do patra vede točité schodiště v počtu osmdesáti schodů. Schody vedoucí do pater nesplňují

parametry pro bezpečnou chůzi, protože jsou vysoké. Vstup do bytu je z pavlače, kde působí povětrnostní vlivy. Byt je studený. V bytě seniorů jsou vysoké stropy, netěsnící stará okna a topení-wafky se nachází pouze v jedné místnosti (obývací pokoj). Kuchyně je bez klasické linky s plechovým dřezem. Koupelna je málo prostorná, nevětraná a má vysokou vanu. Byt byl původně bez koupelny. Tato byla dodatečně přistavěna na úkor prostoru kuchyně. Byt by potřeboval celkovou rekonstrukci. Majitel však nemá zájem rekonstrukci provádět a obyvatelům nechce povolit rekonstrukci na vlastní náklady.

Zdravotní stav seniorů je přiměřený věku. V současné době jsou zatím zcela soběstační, schopní se o sebe postarat bez pomoci jiné osoby. Muž-senior má oběhové potíže, hypertenzi, potíže s ledvinami. Má diabetes na dietě. Je schopen chůze bez opory. Je vitální a důležité záležitosti mimo domácnost vyřizuje sám. Jeho manželka má diabetes mellitus II. typu na medikaci, hypertenzi, stav po nádoru levého bérce. Z tohoto důvodu je schopna chůze jen s oporou. Její chůze je pomalá a těžkopádná, proto nevychází často mimo domácnost. V zimním období už vůbec ne, jen z důležitých důvodů.

V současné době manželé využívají pečovatelské služby - praní prádla. O příspěvek na péči požádala seniorka, ale dávka ji přiznána nebyla.

Manželé mají jedinou dceru, která žije v Brně v bytě 2 + 1 s manželem a jejími dospívajícími dětmi. Dcera s manželem chodí do zaměstnání a jejich děti navštěvují střední školu. Vztahy v rodině oba manželé uvádějí jako dobré.

Hlavními důvody vedoucí k myšlence řešit svou bytovou situaci senioři uvedli stále se zvyšující náklady za nájem v důsledku deregulace nájmu a jejich nedostatečné finanční prostředky na úhradu tohoto nájmu. Výše nájmu platí ve výši 8.800,- Kč a nadále se bude zvyšovat. K tomu je nutné připočítat úhradu za inkaso, které je ve výši 3.500,- Kč. Výše příjmu z důchodového zabezpečení je u seniora 10.253,- Kč a u jeho manželky 8.294,- Kč. Proti výši nájemného podali manželé žalobu k soudu. Soudní řízení nebylo doposud rozhodnutím ukončeno. V případě, že by manželé soudní spor prohráli, museli by platit nájem ve výši 12.300,- Kč a to není konečná výše nájmu. S ohledem na zdravotní stav činí nemalé výdaje rodinného rozpočtu za úhradu zdravotnických potřeb, jako jsou obvazy, medikace, léčivé masti a další, bez kterých se

senioři také neobejdou a na které jsou velké doplatky. Zdravotní pojišťovna je plně nehradí. V důsledku nedostatečných příjmů nemají manželé možnost si rozšířit úkony pečovatelské služby, které by potřebovali. Je patrné, že seniorům ve věku, kdy si nemohou již vlastní prací zvýšit příjem, mohou stále se zvyšující nájem a ostatní životně důležité výdaje evidentně snižovat jejich životní úroveň. Dále uvedli problematickou komunikaci s majitelem domu. Majitel domu nemá zájem řešit opravy v bytě, nájemcům tyto opravy nepovolí, ale současně nájemcům zvyšuje nájem. Dalším důvodem, který senioři uvedli jsou nevyhovující podmínky k bydlení s ohledem na jejich věk a zdravotní stav. Především je to nevyhovující přístupová cesta k bytu s přihlédnutím k pohybovým potížím a chůzi seniorky za pomoci kompenzačních pomůcek. Zvlášť nebezpečné jsou pro seniorku schody, proto žena nevychází téměř vůbec ven z bytu.

Považuji za velmi důležité zmínit se o skutečnosti, že v případě úmrtí jednoho z manželů, by druhému partnerovi vznikly existenční problémy. Výše důchodu ani jednoho z partnerů by nedosahovala výše nájemného. Dávky státní sociální podpory nebo dávky pomoci v hmotné nouzi by ve skutečnosti nepokryly skutečné náklady na bydlení. Senior při řádném placení nájmu a dalších nutných pohledávek kolem bydlení, by měl nedostačující příjem na základní životní potřeby. S finanční pomocí jejich dcery nemohou počítat, protože příjmy v její rodině stačí na pokrytí důležitých nákladů její rodiny.

Dílčí závěr:

Sociální odbor po zjištění skutečností týkajících se řešení náhradního bydlení seniorů a provedení sociálního šetření navrhl a doporučil následující možnosti. Protože se jedná o dlouhodobou záležitost, kdy nelze předvídat vývoj událostí v sociálním, ekonomickém, společenském a zdravotním směru, jeví se jako nejlepší alternativa podání žádosti do domu s pečovatelskou službou a souběžné monitorování možnosti podání žádosti do domova pro seniory v případě zhoršování zdravotního stavu nebo ztráty soběstačnosti. Dále sociální odbor doporučil seniorům, vyřídít si dávky státní sociální podpory – příspěvek na bydlení v případě, že splní podmínky pro přiznání nároku na dávku. Byla by vhodná konzultace manželů s lékařem ve věci předepisování medikace bez doplatku.

V současné době jsou vedeni v evidenci žadatelů po dobu jednoho roku dosud a nebyla manželům zatím uskutečněna nabídka bytu.

Případová studie 2:

Seniorka v plném invalidním důchodu ve věku 61 let požádala o poradenskou službu v otázce náhradního bydlení z důvodu **zdravotních** v souvislosti s **překážkami v bydlení**.

Seniorka bydlí sama v bytě 2 + 1, který je v osobním vlastnictví jejího syna. Je rozvedená, nemajetná, jediný její příjem je plný invalidní důchod ve výši 8.219,- Kč.

Byt byl převeden do osobního vlastnictví syna v rámci privatizace. Byt se nachází ve třetím patře s výtahem. Přístup od výtahu k bytu a pohyb po bytě je pro seniorku bezproblémový. Byt nevykazuje žádné výrazné architektonické překážky. V koupelně je vana, která s ohledem na její zdravotní stav může činit seniorce problémy. Tento problém by se však mohl řešit pomocí úprav v bytě, například výměny vany za sprchový kout. Pro seniorku je zásadní problém architektonické řešení vstupu do domu. Před vstupem do vchodových dveří do domu se nachází vysoký schod a před ním chodník ze širokých kamenných dlaždic. Tento chodník má mírný sklon. Pro zdravého a pohyblivého člověka bez opory se tento přístup do domu nejeví jako překážka, ale při sledování pohybově postiženého člověka využívajícího kompenzační pomůcky, se jeví tato překážka zřetelně. Kritická situace je v zimním období, kdy tomuto člověku hrozí uklouznutí na šikmé ploše dlaždice. Problematické je následné vystoupení dalších deseti schodů vedoucích k výtahu. S ohledem na zdravotní stav žadatelky ji architektonické řešení přístupové cesty do bytu ztěžuje vycházení z domu a omezuje ji v udržování kontaktu s vnějším okolím. Seniorka minimalizuje vycházení z bytu jen na nezbytné vyřizování svých záležitostí a celé dny je zavřena sama doma. Z nedostatku kontaktu s vnějším okolím se cítí frustrována, protože je stále sama.

Seniorka má velké problémy s chůzí. Neobejde se bez opory francouzských berlí. Před několika lety měla úraz v důsledku autonehody. Následovaly po sobě čtyři operace levé nohy. Prodělala plastiku lýtka. Hybnost nohy v kloubech v důsledku úrazu

a operací má značně omezenou. Navíc trpí nadváhou, která ji značně zhoršuje mobilitu za pomoci kompenzačních pomůcek. Je léčena na štítnou žlázu a diabetes mellitus. Má bérčové vředy. Duševní stav žadatelky je dobrý, je aktivní se zájmem o své okolí a nové informace.

Seniorka má jediného syna, kterého vychovávala jako samoživitelka. Syn bydlí mimo Brno, takže nejsou v častém kontaktu. Vztahy se synem udává dobré. Zda-li by byl syn schopen své matce zajistit celodenní péči v případě potřeby se zcela konkrétně nevyjádřila.

Má zavedenou pečovatelskou službu, kterými si zajišťuje domácnost v úkonech, jež nemůže s ohledem na své pohybové potíže realizovat. Příspěvek na péči nepobírá.

Dílčí závěr:

Sociální odbor této klientce na základě sdělených informací, prověření skutečností a provedení šetření v místě bydliště doporučil vyřízení žádosti do domu s pečovatelskou službou. Zde bude mít možnost sociálního kontaktu se svými vrstevníky. Pro možnost využívání pečovatelských služeb střediska, které je součástí domu s pečovatelskou službou, bude mít seniorka zajištěné komfortnější bydlení v případě, že tyto služby bude využívat. Navíc sociální odbor doporučil seniorce žádat v domě s pečovatelskou službou o byt se sprchovým koutem pro snadné udržování hygieny. Dále bylo poskytnuto klientce poradenství pro případ zhoršování zdravotního stavu a postupné ztráty soběstačnosti. Sociální odbor s přihlédnutím k osamocení seniorky a skutečnosti, zda syn bude moci zajistit celodenní péči matce v případě potřeby, doporučil s výhledem do budoucnosti informovat se o možnostech přijetí do zařízení pobytových služeb pro seniory jako jsou domovy pro seniory.

V současné době má seniorka vedenou žádost o byt v domě s pečovatelskou službou 3 měsíce.

Případová studie 3:

Starobní důchodkyně ve věku 71 let, svobodná, bezdětná, se dostavila na sociální odbor s žádostí o poradenství ve věci otázky bydlení z důvodu **ekonomických v důsledku deregulace nájmu**.

Seniorka bydlí sama v domě soukromého majitele, zvýšené přízemí, ve 3 + 1 velkém bytě. Náklady na bydlení v současné době platí ve výši 15.000,- Kč včetně inkasa. Před půl rokem bydlela v bytě se svou sestrou. Na úhradě za bydlení se podílela společně se sestrou. Po smrti sestry jsou úhrady za bydlení pro klientku velký problém, který je potřeba poměrně urgentně řešit. Seniorka se v bytě cítí sama a chybí ji kontakt se svými vrstevníky. Seniorka pobírá plný invalidní důchod ve výši 7.684,- Kč. Aby pokryla náklady na bydlení bez dluhu, musí seniorka přispívat na úhradu nákladů na bydlení ze svých úspor. Uvědomuje si, že hradit náklady za bydlení může pomocí úspor jen dočasně. Přestože má klientka úspory, jejich výše nestačí na zakoupení vlastního bydlení. Vyřízení úvěru na zakoupení bytu je s ohledem na věk žadatelky rovněž nereálný.

Zavedenou pečovatelskou službu seniorka nemá, všechny úkony spojené s domácností je schopná zvládat sama. Na příspěvek na péči nárok nemá.

Zdravotní stav klientky je v současné době přiměřený věku, je vitální, zcela soběstačná. Chodí bez opory. Trpí bolestmi kyčlí. Je léčena na hypertenzi, dyslipidemii, ICHS, TEP. Duševní stav žadatelky je dobrý.

Dílčí závěr:

Z celkového pohledu na situaci seniorky je patrné, že hlavním důvodem pro řešení otázky náhradního bydlení jsou ekonomické důvody. Velmi vysoký nájem nelze pokrýt z jediného příjmu důchodového zabezpečení klientky. S přihlédnutím k relativně vysokému věku žadatelky a s ohledem na prognózu zhoršování zdravotního stavu klientky, nelze očekávat vlastní aktivitu při zaopatřování si dostatečných příjmů na úhradu bydlení a ostatní životně nezbytné náklady. Sociální odbor doporučil seniorce informovat se o možnosti kompenzovat nedostatek finančních prostředků pomocí dávek státní sociální podpory nebo dávek pomoci v hmotné nouzi. S přihlédnutím k osamocení

a celkové sociální, majetkové a ekonomické situaci klientky je vhodné, aby svou bytovou situaci řešila náhradním bydlením v domě s pečovatelskou službou. V tomto domě bude mít možnost žít v prostředí svých vrstevníků. Aby zvýšila možnosti nabídky bytu v domě s pečovatelskou službou v co nejkratší době, sociální odbor ji s ohledem na její celkovou sociální anamnézu doporučil nspecifikovat blíže své požadavky na velikost bytu a lokalitu umístění domu s pečovatelskou službou v Brně. Současně ji bylo poskytnuto poradenství uvažovat o alternativě umístění v zařízení sociální péče domov pro seniory v případě zhoršení zdravotního stavu, protože nemá rodinu, která by ji mohla zajistit celodenní dohled a péči.

V současné době má seniorka žádost o byt v domě s pečovatelskou službou druhým rokem v evidenci Magistrátu města Brna a doposud ji nebyla učiněna žádná nabídka bytu.

Případová studie 4:

Seniorka-starobní důchodkyně ve věku 61 let, vdova, bezdětná se dostavila na sociální odbor s žádostí řešit svou bytovou situaci pro **ztíženou komunikaci a spory se současným majitelem domu**, v němž se její byt nachází.

Klientka žije po smrti manžela sama ve 3 + 1 velkém bytě. Byty v domě soukromého majitele byly původně obecní. V rámci restituce byl dům vrácen majiteli. V průběhu 33 let, po které v bytě seniorka bydlela společně s manželem, byt na vlastní náklady zrekonstruovali. V současné době je seniorka v nájmu, který se ji neustále zvyšuje. Majitelem domu nebyla zohledněna ani skutečnost, že byt byl zrekonstruován na vlastní náklady nájemců. Příjem důchodového zabezpečení seniorky je ve výši 8.042,- Kč. Nájem musí platit ve výši 6.000,- Kč a inkaso 1.500,- Kč. Pobírá příspěvek na bydlení ve výši 1.633,- Kč. V roce 2011 se má klientce nájem zvýšit na výši 8.500,- Kč, což bude pro seniorku finančně neúnosné.

Žadatelka v současné době nemá zavedenou pečovatelskou službu, je schopná si domácí úkony zajistit sama. Rozšíření úkonů pečovatelské služby si nemůže dovolit

z finančních důvodů. Nemá nárok na příspěvek na péči pro nesplnění podmínek pro nárok na dávku.

Klientka nemá vlastní děti. Měla dvě děti, které ji zemřely krátce po narození. Rodinné příslušníky v Brně nemá.

Zdravotní stav žadatelky se zhoršil v důsledku její neutěšené sociální a finanční situace. Má deprese. Je v péči psychiatra. Psychický stav se projevuje na jejím fyzickém stavu, má potíže se srdcem, je léčena na hypertenzi. K léčbě je nutné používat medikaci. Z finančních důvodů nemůže užívat léky, které jsou účinné v léčbě. Její celkový fyzický a psychický stav se zhoršuje. Podle jejího vyjádření zhoršení zdravotního stavu připisuje své neutěšené sociální a ekonomické situaci, kdy ve stáří je nucena řešit své existenční důvody, ačkoliv celý život řádně pracovala.

Dílčí závěr:

Sociální odbor navrhl seniorce s ohledem na její celkovou sociální, ekonomickou, majetkovou a zdravotní situaci vyřízení žádosti do domu s pečovatelskou službou. Současně ji navrhl nadále kompenzovat nedostatek vlastního příjmu pobíráním dávky státní sociální podpory – příspěvku na bydlení. Případně má možnost využívání jiných sociálních dávek při splnění podmínek pro vznik nároku na dávky. Nadále ji bylo doporučeno konzultovat s příslušným lékařem možnou změnu medikace bez finanční zátěže při doplácích. Protože klientka nemá děti ani blízké příbuzné v městě Brně, upozornil ji sociální odbor na možnost věnovat pozornost i zařízením sociální péče – domovy pro seniory v případě zhoršení zdravotního stavu a snižování soběstačnosti.

Žadatelka byla zařazena do pořadníku čekatelů o byt zvláštního určení – domu s pečovatelskou službou před třemi lety a doposud nedošlo k nabídce bytu. Je v evidenci sociálního odboru a využívá dávek pomoci v hmotné nouzi.

Případová studie 5:

Senior ve věku 65 let, ženatý, nemajetný, starobní důchodce se dostavil na sociální odbor za účelem náhradního bydlení v domě s pečovatelskou službou. Důvodem pro řešení otázky náhradního bydlení jsou **špatné vztahy v rodině**.

Senior žije v bytě 4 + 1 se svou manželkou, dcerou a jejím manželem. S rodinnými příslušníky klient nemá dobré vztahy. Klient i manželka mají každý svůj pokoj. Dcera se svým manželem obývá třetí pokoj. Obývací pokoj užívá pouze manželka s dcerou a zetěm. Pokoj klienta je velmi malý. Část pokoje, který má klient pro sebe, plní funkci pracovny, ve které realizuje svůj koníček. V druhé části pokoje má matraci položenou na skříňkách a slouží jako lůžko. V pokoji pro lůžko seniorovi již nezbyvá prostor.

Podle vyjádření klienta má chladné vztahy jak dcerou, tak se svou manželkou. Nemají o sebe zájem. Dcera komunikuje pouze s matkou a se svým manželem. Manželka klienta je ve starobním důchodu a chodí si ještě zvyšovat svůj příjem prodejem ve stánku. Společnou domácnost rodinní příslušníci s klientem nevedou, každý si nakupuje a vaří sám. Senior ze svého příjmu z důchodového zabezpečení hradí celý nájem, o zbytek se dělí manželka a dcera s manželem. Dále uvedl, že do kuchyně má přístup pouze v době, kdy jeho manželka není doma. V této době si jídlo navaří, rozdělí do kelímků a uloží v mrazáku na další dny. V době šetření v místě bydliště klienta byla doma přítomna jeho dcera, která nevěděla o žádosti otce do domu s pečovatelskou službou. Již z pozorování chování obou zúčastněných bylo zřejmé, že jejich vztahy jsou chladné, jak uvádí sám klient.

Zdravotní stav klienta se zhoršuje. Z anamnézy trpí Bechtěrovovou chorobou, chronickou bronchitidou, hyperlipoproteinemii smíšeného typu, nefrolitiázou. Po chemoterapii má problémy s vyprazdňováním a krvácením z konečníku. S tím souvisí otázka udržování hygieny. Rodině dělá problémy sdílet s klientem společné sociální zařízení a koupelnu a tuto skutečnost komentují nevhodnými poznámkami. Dále má senior problémy s kyčlemi a výrůstky na nohou. Má žlučnické a ledvinové kameny. Trpí klinickou depresí. Podle vyjádření klienta mají na zhoršování jeho zdravotního

stavu velký podíl neutěšené a vyhocené vztahy mezi blízkými a napjatá situace domácnosti.

Z pozorování klienta při osobním jednání a sociálním šetření lze usoudit, že o sebe senior pečuje, chodí čistě oblečený a upravený. Své onemocnění zvládá bez problémů. Jeho pokoj je udržován v pořádku a je větraný. Ve svých věcech má pečlivý pořádek. V ostatních místnostech, kde má klient také přístup již pořádek nebyl.

Senior se pohybuje o dvou francouzských holích. V domě není výtah a k bytu vede asi dvacet schodů. V současné době je soběstačný.

Senior nemá zavedenou pečovatelskou službu a nevyřídil si příspěvek na péči.

Dílčí závěr:

Sociální odbor doporučil klientovi po posouzení celé jeho sociální a zdravotní situace vyřízení žádosti do domu s pečovatelskou službou. V případě, že dojde ke zhoršení zdravotního stavu klienta, je nutné zajištění péče o jeho osobu v sociálním zařízení s pobytovými službami – v domově pro seniory. Nelze totiž očekávat, že by mu tuto péči zajistila vlastní rodina. S ohledem na situaci, kterou v rodině má, by bylo na místě se zajímat o tuto možnost současně s vyřizováním žádosti do domu s pečovatelskou službou, protože nelze vyloučit regresí zdravotního stavu klienta a s ní související sníženou soběstačnost nebo její ztrátu. Bohužel oblast mezilidských vztahů není sociální odbor schopen ošetřit, může jen navrhnout určitá doporučení, která mohou zmírnit frustraci způsobenou prostředím, ve kterém senior žije. Senior byl upozorněn na možnost poradenské služby a instituce zabývajícími se případy, kdyby se vztahy mezi blízkými zhoršily natolik, že by se mohlo jednat o závažnější chování ošetřené trestním zákoníkem. Tuto skutečnost v danou chvíli nepotvrdil. S přihlédnutím ke zdravotnímu stavu bylo seniorovi doporučeno podat žádost o příspěvek na péči, ze kterého by mohl uhrazovat úkony pečovatelské služby, například dovážku obědů.

Žadatel byl zařazen do pořadníku čekatelů o byt zvláštního určení – domu s pečovatelskou službou před třemi lety. V pořadníku čekatelů na vybraný dům s pečovatelskou službou je v současné době první v pořadí a v případě uvolnění bytu bude osloven nabídkou.

Případová studie 6:

Rozvedený muž 48letý, v invalidním důchodu si žádá vyřízení žádosti do domu s pečovatelskou službou z důvodu **nevyhovujícího bydlení** s ohledem na **zdravotní stav**.

Klient bydlí v obecním bytě, který přechází do privatizace. Byt se nachází ve třetím patře bez výtahu. Tato skutečnost je zásadní problém s ohledem na jeho současný zdravotní stav a velkou obezitu. Bydlení je pro něj nevyhovující, proto v posledních měsících v bytě nebydlí. V měsíci červnu, kdy bylo provedeno sociální šetření, přechodně bydlel v budově, která mu sloužila jako dílna pro účely podnikání. V budově se nachází sociální zařízení, malá kuchyňka a prostor sloužící jako hala, kde má velké lůžko a bazén napuštěný vodou, koženou starší sedačku a kancelářský nábytek. Už z pozorování je evidentní, že se jedná o prostor, který slouží především jako dílna a také jako kancelář. Klient byl osoba samostatně výdělečně činná. Předmětem podnikání bylo zámečnictví. Pro tyto účely si na svém pozemku postavil nemovitost. Jedná se o technickou budovu s kanceláří a sociálním zařízením. Budova není velká a není určena k bydlení. V podnikání se mu nedařilo, jeho firma skončila v konkurzu a klient ukončil živnost. Současně začal mít zdravotní problémy.

Důvody pro náhradní bydlení jsou zdravotní. Klient trpí velkou nadváhou, jeho váha je asi 190 kg. Má přiznané mimořádné výhody II. stupně. K chůzi používá dvě berle. V současné době je onkologický pacient. Má metastázi plic a ledvin. Klient má velké bolesti, s přihlédnutím k celkovému zdravotnímu stavu převážně leží. Z anamnézy dále trpí hypertenzí a má ztížené dýchání. Prodělal operaci ruky. Její následné hojení je problematické v důsledku silného diabetu. Celkový zdravotní stav klienta se zhoršuje a prognóza zlepšení zdravotního stavu není dobrá. V době šetření ležel v posteli. Uvedl, že v důsledku onkologické diagnózy na plicích se mu špatně dýchá a je rychle unaven.

Invalidní důchodce má jednu dceru, která žije s přítelem v jeho bytě. Podle vyjádření klienta má se svou dcerou dobré vztahy, ale ze zjištěných skutečností a z místního šetření bylo zjištěno, že dcera svému otci nepomáhá pravidelně. Převážnou pomoc mu poskytují jeho kamarádi a kamarádka, která byla jeho zaměstnanec.

Žadatel nemá zavedenou pečovatelskou službu. Příspěvek na péči je ve stavu vyřizování.

Dílčí závěr:

Sociální odbor při posouzení celkové sociální, zdravotní situace doporučil podání žádosti do domu s pečovatelskou službou. Současně však upozornil, že v případě progresu zdravotního stavu do té míry, kdy bude potřebovat dohled lékaře, nemůže být v tomto zařízení umístěn. Nemůže být umístěn ani v případě, kdy v důsledku zhoršení zdravotního stavu ztratí soběstačnost. V tomto případě bude řešením pouze umístění v některém z léčebných zařízení v případě potřeby dohledu lékaře nebo v sociálních zařízeních s možností poskytování pobytových služeb. Byl upozorněn na možnost vyřízení úkonů pečovatelské služby, která by mu zajistila dovážku obědů a měl by zajištěnou pravidelnou stravu. Nabídku odmítl, protože mu obědy zajišťuje kamarádka.

Žadatel byl zařazen do pořadníku čekatelů o byt zvláštního určení – domu s pečovatelskou službou před rokem. Při ověřování nových skutečností bylo zjištěno, že žadatel o byt v domě s pečovatelskou službou zemřel.

Případová studie 7:

Na sociální odbor se dostavila klientka ve věku 64 let. Je ve starobním důchodu a je rozvedená. Seniorka žádala o poradenství ve věci bydlení z důvodu **špatných vztahů v rodině**.

Seniorka bydlí ve společné domácnosti se svou rozvedenou dcerou a jejími dvěma dětmi. Bydlí v bytě, který po rozvodu patřil jejímu bývalému manželovi. Bývalý manžel byt převedl do vlastnictví dcery. Byt je v přízemí, 2 + 1 velký. Jeden pokoj obývá žadatelka a ten si zamyká. Druhý pokoj obývají dvě vnoučata. V bytě se nachází malá místnost, původně komora i s oknem. Tuto místnost si dcera upravila jako ložnici, kde přebývá se svým přítelem. Místnost je celá zastavěná dvojlůžkem a jednou skříní. Nelze ji využívat k běžnému obývání, pouze k přespaní. Kuchyni a sociální zařízení obývají členové rodiny společně. Na náklady bydlení klientka přispívá své dceři 1/5 skutečných nákladů, zbytek hradí dcera sama.

Klientka uvádí vyhrocené vztahy se svou dcerou a v poslední době pozoruje i nevhodné chování vůči její osobě ze strany svých vnoučat. Seniorka udává, že s dcerou není schopná se domluvit na pravidlech chodu domácnosti. Podle jejích slov dcera neudrží domácnost v pořádku a dělá matce naschvály. Nehospodaří spolu v kuchyni, vaří si samostatně, přičemž její dcera se neostýchá používat k vaření její suroviny. Podle seniorky je záměrem dcery, zbavit se matky z bytu. Uvedla, že ji dcera již několikrát fyzicky napadla. V průběhu rozhovoru klientky se sociální pracovnící byla patrná zatrpkllost klientky vůči své dceři a svým vnoučatům. Vztahy v rodině jsou vypjaté a vyskytují se časté rozpory. Seniorka chování své dcery vnímá jako šikanování. O skutečnosti, že obě ženy nemají k sobě dobrý vztah, může svědčit podání stížností obou zúčastněných na odboru přestupků úřadu městské části. Obě účastnice požadovaly od správního orgánu, aby konflikt mezi nimi řešil z moci úřední. Mezi klientkou a dcerou proběhlo soudní řízení ve věci vyklizení z bytu. Dcera odňala své matce souhlas s dalším užíváním bytu. Soud rozhodl ve prospěch dcery a jejího užívacího práva k bytu a rozhodl o vystěhování seniorky z bytu. Současně však přiznal žalované seniorce právo na náhradní byt a tím omezil právo dcery žalobkyně na vyklizení žalované z bytu.

Zdravotní stav žadatelky je v současné době přiměřený věku. Trpí epilepsií, na kterou užívá medikaci. Záchvaty se objevují zřídka, ale výskyt záchvatů se zvyšuje s psychickým napětím. Podle sdělení klientky má problémy s psychikou v důsledku nedobrych vztahů v rodině. Je v péči psychologa.

Zavedenou pečovatelskou službu klientka nemá. Nemá žádný majetek, ani finanční prostředky na zakoupení vlastního bydlení nebo placení vysokého podnájmu.

Dílčí závěr:

Sociální odbor doporučil seniorce s přihlédnutím k její celkové sociální, majetkové a zdravotní situaci, vyřídit si žádost do domu s pečovatelskou službou. V soudním řízení bylo seniorce zaručeno právo na náhradní byt a dcera nemůže matku vystěhovat z bytu do té doby, než ji zajistí náhradní byt. Po tuto dobu nemůže sociální odbor ošetřit mezilidské vztahy a chování blízkých příbuzných vůči sobě navzájem. Sociální odbor také nemůže v danou chvíli posoudit, nakolik má každá z účastněných

podíl na nedobrych vzájemných vztazích. Proto doporučil seniorce aktivně vynaložit snahu při hledání vlastního bydlení, které bude odpovídat jejím možnostem a potřebám.

Žadatelka byla zařazena do pořadníku čekatelů o byt zvláštního určení – domu s pečovatelskou službou před šesti měsíci a dosud ji nebyla učiněna nabídka bytu.

Případová studie 8:

Na sociální odbor se dostavila vdova, starobní důchodkyně ve věku 82 let za účelem poradenství v řešení **nedobrych vztahů v rodině, nedostatku finančních prostředků** na základní životní potřeby a **potřeby samostatného bydlení**.

Klientka žije v obecním bytě 3 + 1. Nájemní smlouva je uzavřena s klientkou. V bytě je hlášena dcera seniorky a dvě dospělé vnučky. Dcera je jediné dítě seniorky a je rozvedená. V bytě má žadatelka k dispozici jeden malý pokoj, ve kterém si na noc rozkládá pohovku. V pokoji má uložené potraviny a všechny osobní věci. Další pokoj obývá její dcera, která si před časem do bytu přistěhovala svého přítele. Dcera i její přítel chovají v bytě dva velké psy. Poslední pokoj obývají vnučky seniorky. Jedna z nich je těhotná a za půl roku má termín porodu. Do bytu za ní dochází otec dítěte. Protože nemají kam jít, budou v tomto bytě také bydlet.

Dcera i její přítel jsou nezaměstnaní a nepřispívají na domácnost žádné peníze. Odůvodňují to tím, že nemají žádný příjem, za to matka má důchod. Jedna vnučka studuje, druhá těhotná vnučka je v pracovní neschopnosti. Obě rovněž nepřispívají, protože nemají z čeho. Vzhledem k vysokému počtu členů v rodině mají vysoké náklady na bydlení. Měsíčně seniorka zaplatí za náklady na bydlení téměř 10.000,- Kč. Příjem důchodkyně z důchodového zabezpečení činí 12.100,- Kč.

Seniorka uvedla nedobré a vypjaté vztahy v rodině. Dcera s přítelem jsou nezaměstnaní a celé dny se zdržují doma v kuchyni. Oba jsou silní kuřáci a seniorce činí zakouřený vzduch potíže. Z důvodu vypjatých vztahů se převážně zdržuje v pokoji a nemá zájem si za přítomnosti dcery připravovat jídlo. Podle sdělení klientky ji vnučky občas tajně přinesou jídlo, které dcera uvařila.

Zdravotní stav žadatelky je přiměřený věku. Z anamnézy uvedla vysoký krevní tlak a potíže se štítnou žlázou. Chodí o holi a má bolesti kloubů. Psychicky je klientka z rodinných problémů vyčerpaná. Vypjatá situace trvá již 9 let od smrti manžela seniorky. Uvedla, že měla našetřeno 9.000,- Kč na nezbytné výdaje, které se ji doma ztratily, avšak členové rodiny o ničem neví.

Seniorka nemá zavedenou pečovatelskou službu. Na příspěvek na péči ji nevzniká nárok.

Dílčí závěr:

Sociální odbor doporučil s ohledem na celkovou životní situaci klientky podání žádosti do domu s pečovatelskou službou. Dále doporučil zvážit možnost podání žádosti do domova pro seniory při zhoršeném zdravotním stavu. Bylo provedeno sociální šetření v místě bydliště. V době šetření bylo zřejmé, že vztahy v rodině skutečně nejsou harmonické. Navíc, dcera projevila nelibost s podáním žádosti do domu s pečovatelskou službou. Současně neuvedla, proč s žádostí nesouhlasí. Seniorka si nepřála před dcerou otevřít téma finance domácnosti., proto sociální odbor nemůže zjistit stanovisko druhé strany a opodstatněnost výroků seniorky. Sociální odbor dále doporučil seniorce znovu prokonzultovat celou finanční situaci s dcerou bez emocí s cílem dosáhnout kompromisu přijatelného pro obě strany. Pokud by nedošlo k přijatelné dohodě pro obě strany, sociální odbor ji doporučil obrátit se na právnickou poradnu. Bezplatná právnická poradna by mohla klientce navrhnout kroky, které by mohla učinit, aby se domohla svého práva na úhradu bydlení z finančních prostředků dcery. Zabránila by tak případnému zadlužování domácnosti z důvodu platební neschopnosti.

Žadatelka byla zařazena do pořadníku čekatelů o byt zvláštního určení – domu s pečovatelskou službou před třemi roky a doposud nebyla žadatelce učiněna nabídka bytu. V současné době se vztahy v rodině uklidnily. Vnučka s dítětem se odstěhovala. V bytě nadále společně bydlí klientka, dcera s přítelem a vnučka.

Případová studie 9

Na sociální odbor se dostavil senior ve věku 85 let pro informace v řešení otázky svého bydlení. Důvodem je „šikanující“ chování majitelky bytu.

Senior je plný invalidní důchodce a je vdovec. Po smrti manželky žije sám v bytě 2 + 1 v prvním patře bez výtahu. K bytu musí vyšlapat asi 30 schodů. Byt je první kategorie. V době, kdy žila manželka, přecházely byty v domě do osobního vlastnictví. Manželé neměli na odkoupení bytu finanční prostředky. Z tohoto důvodu se manželé a sousedka dohodli, že jejich byt odkoupí a v bytě nechá manžele dožít. Po smrti manželky seniora změnila sousedka chování. Sousedka má zájem o uvolnění bytu a vynakládá úsilí, aby donutila invalidního důchodce k odchodu z bytu. Snaží se seniorovi značně znepríjemňovat život. Sousedka vyhledává jakoukoliv příležitost, aby mohla vstoupit se seniorem do konfliktu. Zaměřuje se na nejmenší maličkosti, které chce použít v jeho neprospěch. Klient chování sousedky vnímá jako šikanování. Například, když senior připálil jídlo na sporáku a připálené jídlo bylo cítit na chodbě domu, podala majitelka bytu návrh k soudu na zbavení způsobilosti k právním úkonům. Soudní řízení ve věci zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům skutečně probíhalo, ale bylo zastaveno. Současně majitelka bytu nabídla seniorovi jiný byt za nájemné ve výši 9.000,- Kč. Senior tento byt odmítl, protože není schopen tento byt ze svého jediného příjmu uhradit. Jeho invalidní důchod při pracovním úrazu a vdovecký činí 10.665,- Kč.

Vdovec je zcela soběstačný postarat se o sebe ve všech ohledech. V domácnosti si sám zajišťuje jen lehčí práce. Těžší práce mu zajišťuje rodina. Neuvádí žádné výrazné zdravotní potíže. Má zhoršený sluch a nosí sluchadlo. Po bytě chodí bez opory, ven vychází s hůlkou. Jeho psychický stav se zhoršil v důsledku nedobrych vztahů se sousedkou a jejího šikanování. Trpí stavy úzkosti.

Zavedenou pečovatelskou službu nemá. Příspěvek na péči rovněž nepobírá.

Náhradní bydlení u svých dvou synů mít nemůže, protože oba synové jsou plně invalidní a nemohou otci zajistit větší péči. Jejich bytová situace jim nedovoluje

přestěhování otce do svých vlastních domácností. Oba mají rodinu a bydlí ve dvoupokojových bytech. Jeden ze synů je vozíčkář.

Dílčí závěr:

Sociální odbor doporučil klientovi vyřízení žádosti do domu s pečovatelskou službou. Sociální odbor tento typ náhradního bydlení doporučil i přesto, že má senior poměrně vysoký věk. Současně mu doporučil informovat se o možnostech umístění v domově pro seniory s ohledem na zdravotní stav a možné zhoršování soběstačnosti. Tuto možnost sociální odbor doporučil s ohledem na dlouhé čekací doby v obou typech náhradního bydlení.

Žadatel byl zařazen do pořadníku čekatelů o byt zvláštního určení – domu s pečovatelskou službou před čtyřmi roky. Při posledním ověřování skutečností si žadatel našel nové bydlení v podnájmu.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo zjistit nakolik je efektivní poskytování sociálního poradenství a využívání sociálních služeb pobytových v domovech pro seniory a domech s pečovatelskou službou při řešení problémů seniorů v otázce bydlení.

Ve své teoretické části mé práce jsem se zaměřila na nejčastější problémy seniorů, které ovlivňují jejich rozhodnutí změnit jejich dosavadní bydlení za bydlení náhradní v zařízeních s pobytovými službami určené pro seniory a domech s pečovatelskou službou. V praktické části mé práce jsem se zabývala konkrétními případy z praxe mé poradenské činnosti na sociálním odboru městské části Brno – Královo Pole. Na vybraných případových studiích jsem chtěla prezentovat nejčastěji vyskytující se problémy seniorů v současné době, se kterými jsem se ve své praxi při poskytování poradenské činnosti setkala.

Prostřednictvím získaných zkušeností mohu konstatovat, že problémy v otázce bydlení *úzce souvisí nejen s ekonomickým a společenským klimatem*, ale také s *morálkou* společnosti i jednotlivce. Společenské změny a zákon trhu jsou často flexibilnější než rigidní postupy a opatření veřejné správy v bytové politice. Dospěla jsem k závěru, že v současné době stát nedokáže dostatečně rychle reagovat na probíhající změny v bytové oblasti a bytová politika dostatečně nechrání ohroženou skupinu seniorů. Stát by měl prostřednictvím svých zákonodárných orgánů učinit opatření, která by eliminovaly nově vznikající problémy související s bydlením seniorů. Pokud kompetentní orgány nebudou dostatečně rychle reagovat na ekonomické změny ve společnosti, budeme se stále častěji setkávat se seniory, kteří budou řešit otázku bydlení. V případě, že společnost se nebude snažit podporovat takové druhy bydlení, které po ekonomické stránce budou přijatelné i pro nízkopříjmové občany, mezi které senioři bezesporu patří, můžeme později řešit nový fenomén naší společnosti a to je *bezdomovectví seniorů*. Domnívám se, že to nebude příklad hodný právní společnosti, která má chránit základní lidské potřeby.

Společenské hodnoty, práva občanů, ale i jejich povinnosti by měly chránit takové právní normy, aby docházelo minimálně ke křivdám či odepření práva občana.

V praxi jsem byla svědkem, jak těžce jde skloubit právní ochranu a její vymahatelnost a nedostatkem morálky. Tento vztah velmi ovlivňuje nejen zkosnatělá a dlouhodobá procesní realizace, ale i nechuť a strach „postižených“ seniorů o své zájmy a práva bojovat. Tam, kde chybí morálka, se právo mnohdy stává nevymahatelným.

Efektivitu poskytnutého poradenství zvýší dostatek vhodného bydlení pro rizikové skupiny, ať již ve formě sociálních zařízení, bytů zvláštního určení nebo sociálního bydlení. Poradenská činnost pomáhá orientovat se v problému a určit směr vedoucí k vyřešení problému, nikoliv problém vyřešit. K tomu je třeba prostředků ve formě dostupného náhradního bydlení, které umožní tento problém dořešit k uspokojivému konci.

Domnívám se, že poradenská činnost by měla zasahovat s výhledem do delšího časového období a měla by zahrnovat více možností a variant řešení. Klient má možnost výběru a může se lépe orientovat ve složitě propojených situacích. Zpravidla má pocit ujištění, že existuje více možností, jak svůj problém vyřešit. Každý případ je nutné posuzovat individuálně, citlivě a se zájmem proniknout do problému klienta.

Na otázku jaké nedostatky této pomoci brání k úplnému vyřešení otázky bydlení seniora a jaké jsou možnosti k eliminaci těchto nedostatků?

Došla jsem k závěru, že je nutné *zajistit systémové řešení otázky bydlení*. Je nutné se intenzivně nejen zabývat, ale i realizovat efektivní bytovou politiku. Velkým problémem, který brání k úplnému vyřešení otázky bydlení je nedostatek vhodných forem bydlení pro seniory. Stávající kapacita volných míst a bytů vhodných pro náhradní bydlení daleko nestačí na uspokojení potřeb všech zájemců o náhradní bydlení. Lhůty pro umístění nebo přidělení bytu se prodlužují a ekonomický tlak na dostupnost bydlení se zesiluje. Přestože senior dostane dostatek informací, jak svou bytovou situaci řešit, k úplnému vyřešení své bytové situace brání *dlouhé čekací lhůty*. S dokončenou deregulací lze očekávat, že se situace může dramaticky zhoršit. Proto se domnívám, že finanční dostupnost bydlení, jejíž podstatou je vztah mezi finančními zdroji domácnosti a cenou bydlení, musí být zvýšena, neboť patří k největším překážkám bránícím uspokojivému satureování bytových potřeb většiny příjmových skupin obyvatelstva. K jejímu zvýšení, podmíněnému růstem ekonomiky, může přispět například výstavba

sociálního bydlení, nebo rozvoj nájemního bydlení provozovaného na neziskovém principu. Také zlepšení přístupu k vlastnickému bydlení. Nutné je i zlepšení systému sociálních dávek a vzájemná provázanost sociálních dávek určených pro oblast bydlení. (<http://www.obce.cz/mmr/vestniky/vestnik99-05/9905v05.htm>)

Domnívám se, že mé poznatky mohou být přínosem pro sociální pedagogiku. Nové problémy vyžadují nové způsoby řešení. Poznatky sociální pedagogiky mohou přispět v hledání osvěty nového vnímání seniorů ve společnosti. Každá civilizovaná společnost se vyznačuje tím, že zaručuje ochranu, důstojnost a úctu svým starším občanům.

Resumé

Bakalářská práce na téma „Sociální a ekonomické problémy současných seniorů a jejich vliv na řešení otázky bydlení“ pojednává o postavení seniorů ve společnosti a jejich nejčastějších problémech, které je přinutí vyměnit své stávající bydlení za bydlení náhradní.

Práci jsem rozdělila na úvod, teoretickou část, praktickou část a závěr. Teoretická část obsahuje tři kapitoly. Praktická část obsahuje případové studie.

V první kapitole teoretické části se zabývám postavením seniora v současné společnosti a vnímáním seniorů mladšími generacemi. Zabývám se pojmem stáří a stárnutí a požadavky na bydlení seniorů.

Ve druhé kapitole teoretické části věnuji pozornost nejčastějším sociálním a ekonomickým problémům současného seniora, kterými jsou deregulace nájmu, nájemní vztahy, vztahy v rodině a zdravotní stav.

Třetí kapitola teoretické části je zaměřena na sociální pomoc, především na poradenství a pobytové služby v sociálních zařízeních - domovech pro seniory a byty zvláštního určení v domech s pečovatelskou službou. Pozornost věnuji otázce sociálního bydlení.

Praktická část mé práce obsahuje případové studie, které prezentují nejčastější problémy seniorů, se kterými se setkávám při realizaci poradenské činnosti v otázce náhradního bydlení. Jednotlivé životní situace seniorů a jejich problémy jsem čerpala z agendy vyřizování žádostí do sociálních zařízení s pobytovými službami – domovy pro seniory a domů zvláštního určení – domy s pečovatelskou službou. V těchto případových studiích popisuji konkrétní životní situaci a prostředí seniora a možnosti řešení jeho bytové situace.

V závěru se zamýšlím nad nedostatky, které brání seniorovi k úplnému vyřešení jeho problému s bydlením a navrhuji možnosti, které by pomohly tyto nedostatky eliminovat.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá nejčastějšími problémy současných seniorů v otázce bydlení: deregulace nájmu, nájemní vztahy, vztahy v rodině a zdravotní stav.

Teoretická část se zabývá postavením seniora v současné společnosti. Vysvětluje pojmy spojené se sociální pomocí. Zaměřuje se na poradenství a pobytové služby v domovech pro seniory a byty zvláštního určení domy s pečovatelskou službou.

Praktická část obsahuje případové studie, které prezentují nejčastější problémy seniorů v otázce bydlení, jejich možnosti řešení.

Závěr upozorňuje na nedostatky a doporučení pro praxi.

Annotation

This bachelorial thesis deals with the most common problems of elderly people regarding their housing: rent deregulation, rental and family relationships and health conditions.

The theoretical part is devoted to the position of elderly people in the current modern society. Further it explains terms related to social help network. It focuses on counseling and short-time stays in rest homes as well as special apartments in houses with domiciliary services.

The practical part contains case studies presenting the mostly spread problems of elderly people connected with housing and offers solutions.

The conclusion shows the insufficiencies and gives recommendations for the everyday services.

Klíčová slova

Senior, pobytové služby, stáří, bydlení, deregulace nájmu, demence, sociální práce, sociální služby, poradenství, izolace, nájemní vztahy, vztahy v rodině

Keywords

Senior, residence services, senility, living, rent deregulation, dementia, social work, social services, consultancy, isolation, tenancy relations, family relationships

Seznam použité literatury

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákon 378/2005 Sb., o podpoře výstavby družstevních bytů ze Státního fondu rozvoje bydlení, a o změně zákona č.190/2004 Sb., o dluhopisech

Zákon č. 107/2006 Sb., o jednostranném zvyšování nájmu z bytu a o změně zákona č. 40/1964, občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon 353/2006 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem

Zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon 465/2005 Sb., nařízení vlády vydané na základě zmocnění uvedeného v zákoně o podpoře výstavby družstevních bytů

Arnoldová A. Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení II.část – Sociální péče, Karolinum, Praha 1, 2004, 504 s. ISBN 80-246-0875-8

Kraus Bohuslav, Sýkora Petr. Sociální pedagogika I, vydal Brno Institut mezioborových studií, 2009, 63 s.

Kuric Jozef. Vývojová psychologie II, vydal Brno Institut mezioborových studií, 2007, 75 s.

Matoušek Oldřich a kol.. Sociální služby. Portál,s.r.o., Praha 2007, 183 s. ISBN 978-80-7367-310-9.

Mühlpachr Pavel. Kapitoly ze sociální patologie, vydal Brno Institut mezioborových studií, 2003, 84 s.

Mühlpachr Pavel. Sociopatologie pro sociální pracovníky, vydal MSD, 2008, 194 s., ISBN 978-80-7392-069-2

Novosad Libor. Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním. Portál, s.r.o., Praha 2009, 269 s. ISBN 978-80-7367-509-7.

Radvan Eduard. Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách, vydal Brno Institut mezioborových studií, 2009, 57 s.

Vágnerová Marie, Psychopatologie pro pomáhající profese, vydalo Portál, s.r.o. Klapkova 2, 182 00 Praha 8, 2004, 870 s., ISBN 80-7178-802-3

Vágnerová Marie. Vývojová psychologie, dětství, dospělost a stáří. Portál s.r.o., Praha, 2000, 522 s., ISBN 80-7178-308-0

Komunitní plán sociálních služeb města Brna do roku 2009. Brno, 2007

O bydlení seniorů, ing. Eva Grollová, Vydala Diakonie Českobratrské církve evangelické, Belgická 22, Praha 2, 2009

<http://www.postupy.brno.cz/index.php?nav01=32&kategorie=1&idzs=2241>

<http://www2.brno.cz/download/bo/1260954703.doc>

<http://www.obce.cz/mmr/vestniky/vestnik99-05/9905v05.htm>

<http://www.bydlet.cz/246281-majitele-domu-radi-zavest-adresnou-podporu-pro-ocialne-slabse-najemniky-a-nedotovat-socialni-byty>

Seznam použitých zkratk a symbolů

MPSV - Ministerstvo práce a sociálních věcí

EU - Evropská Unie

ICHS - Ischemická choroba srdeční

TEP - Totální endoprotéza